

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ

студента 2 курсу 9М групи
спеціальності 081 “Право”
спеціалізації
“Цивільне право та процес”

_____ Бортнічук Мар'яни
Едуардівни

Науковий керівник
к. ю. н., професор

_____ Фурса Євген Іванович

Гарант освітньої програми
д.ю.н

_____ Примак Володимир
Дмитрович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Правові засади здійснення адвокатської діяльності	
1.1.Поняття та значення принципів організації та діяльності адвокатури.....	7
1.2.Правові засади діяльності та організації органів адвокатського самоврядування.....	18
1.3. Етичні засади регулювання адвокатської діяльності.....	27
РОЗДІЛ 2. Правове регулювання діяльності адвокатури України	
2.1.Особливості правового регулювання діяльності адвокатури України.....	34
2.2. Стан нормативно-правового регулювання діяльності адвокатів.....	51
2.3. Організація діяльності адвокатури в Україні.....	64
2.4.Особливості здійснення адвокатської діяльності: поєднання діяльності адвоката з діяльністю арбітражного керуючого або фізичної особи-підприємця.....	78
РОЗДІЛ 3. Міжнародно-правові стандарти адвокатської діяльності	
3.1. Міжнародні стандарти регулювання адвокатської діяльності.....	87
3.2. Адвокатська діяльність в порівняльному аспекті законодавства України та Польщі.....	96
3.3. Стратегія розвитку адвокатської діяльності в Україні.....	104
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	112
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	118

ВСТУП

Актуальність теми роботи пояснюється важливістю ролі адвокатури яку вона відіграє в сучасному суспільстві. Незважаючи на безліч наукових праць присвячених цій темі, вона не повністю досліджена, адже як і будь-який державний інститут адвокатура перебуває в постійному розвитку, а отже її діяльність потребує нових наукових досліджень. Основний Закон України визначає, що найвищою юридичною гарантією прав і свобод людини є судовий захист, а отже, кожен має право на правову допомогу. Відповідно до ст. 59 Конституції України для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура. Важливим кроком для підвищення ролі адвоката у суспільстві є прийняття Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” від 05.07.2012 року. Адвокатура має відіграти особливу роль у формуванні демократичної, соціальної, правової держави, що керується конституційними принципами й захищає права та свободи людини й громадянина. Саме це й зумовлює необхідність якнайшвидшого завершення становлення української адвокатури. Необхідною умовою успішної практичної діяльності юриста є чітке уявлення про систему, завдання, організацію, правове регулювання та діяльність української адвокатури як недержавного правозахисного інституту. Юристу необхідно вміти використовувати державні інституції, створені для захисту прав та інтересів учасників суспільного життя, що охороняється Конституцією та законами. Саме тому дослідження питання правового регулювання адвокатури, її правових засад та регулювання її діяльності є актуальним напрямком сучасної правової науки. Сукупність зазначених чинників й зумовили вибір даної тематики дослідження.

Проблеми, що виникають у сфері правової організації захисту прав і свобод громадян, а саме, адвокатської діяльності, завжди перебували в полі зору

науковців, про що свідчать публікації Т.В. Варфоломєєвої, М.Д. Гаврилюка, С.Б. Компанейцева, М.М. Михеєнка, І.В. Рафільської, О.Д. Святоцького, В.О. Святоцької, С.Ф. Сафулька, О.С. Тубелець, О.Г. Шило, О.Г. Яновської.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в процесі діяльності та організації адвокатури.

Предметом дослідження є правове регулювання адвокатури в Україні.

Метою дослідження є узагальнення знань з організації та діяльності адвокатури, вміння орієнтуватися у законодавстві про адвокатуру, аналіз нормативно-правових актів, що стосуються діяльності адвокатури, зокрема норм Конституції України та Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”, узагальнення інформації щодо правових засад діяльності адвокатури, особливості здійснення адвокатської діяльності, про стан нормативно-правового регулювання діяльності адвокатури України.

Для досягнення цієї мети ставляться певні **завдання**:

- Визначити поняття адвокатури, сутність принципів організації та діяльності інституту адвокатури;
- Узагальнити правові засади діяльності та організації органів адвокатського самоврядування;
- Дослідити етичні засади регулювання адвокатської діяльності;
- Виокремити особливості правового регулювання діяльності адвокатури України;
- Встановити стан нормативно-правового регулювання діяльності адвокатів;
- Дослідити практичні пропозиції щодо організації діяльності адвокатури в Україні;
- Визначити особливості здійснення адвокатської діяльності в призмі поєднання діяльності адвоката з діяльністю арбітражного керуючого або фізичної особи-підприємця;

- Дослідити міжнародні стандарти регулювання адвокатської діяльності;
- Провести дослідження адвокатської діяльності в порівняльному аспекті законодавства України та країни Європейського Союзу, для прикладу, Польщі;
- Виокремити можливі стратегії щодо розвитку адвокатської діяльності в Україні.

Методологічною основою є наукові методи, що ґрунтуються на вимогах об'єктивного та всебічного аналізу суспільних явищ правового характеру. В основу методології дослідження покладено загальнотеоретичні принципи та підходи щодо регулювання питання діяльності та організації адвокатури в Україні, правового регулювання діяльності адвокатури. З цією метою використовується ряд загальнонаукових методів діалектичного пізнання: методи аналізу і синтезу, індукції і дедукції, моделювання, абстрагування тощо. У процесі дослідження використовувалися порівняльно-ретроспективний, формально-логічний, системний підхід, порівняльно-правовий та інші методи дослідження.

В процесі дослідження використовувалась нормативна база, навчальна та спеціальна література, наукові дослідження по даній тематиці.

Наукова новизна дослідження полягає в: комплексному дослідженні правових стандартів адвокатської діяльності, дослідження міжнародних стандартів регулювання адвокатської діяльності. Запропоновано тези та шляхи вдосконалення правового регулювання адвокатури в Україні та можливі стратегії розвитку адвокатської діяльності в Україні.

Практична цінність одержаних результатів виявляється в тому, що теоретичні і практичні положення дослідження доведено до рівня конкретних рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання адвокатури в Україні. Також результати дослідження можуть бути використані як підґрунтя

для подальших загальнотеоретичних дослідження актуальних проблем правового регулювання адвокатури України.

Публікації. За підсумками випускної кваліфікаційної роботи опубліковано одну наукову статтю на тему: “Передумови правового регулювання адвокатури в Україні” у збірнику наукових статей студентів “Правове забезпечення підприємницької діяльності”. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018 – с. 144-148.

Структура роботи включає в себе вступ, три розділи, що включають в себе десять підрозділів, висновків та пропозицій і списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 127 сторінок, із яких основна частина займає 105 сторінок. Список використаних джерел складається з 97 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Поняття та значення принципів організації та діяльності адвокатури

Рядом фактів була обумовлена необхідність реформування інституту адвокатури в Україні, яке відбулось 05.07.2012 року із прийняттям Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13], серед яких не останню роль відігравали також і відповідні зобов'язання, взяті Україною, зокрема, і перед Радою Європи. Адвокатура відіграє важливу роль у житті українського суспільства, що потребує від неї високої ефективності, професійності і незалежності у здійсненні своїх функцій. У зв'язку з цим, прийняття нового Закону про адвокатуру мало б сприяти досягненню певних цілей і завдань, які поставлені перед цим інститутом, але які не можна було в повній мірі реалізувати в межах існуючого законодавства. Адже переважна більшість його положень не відповідає сучасному стану суспільних відносин і викликам, що постали перед адвокатурою України.

Однією із груп нормативно-правових актів, що регулюють та регламентують порядок організації адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні, є закони України. До числа законів України, які, на наше переконання, слід визнати правовими засадами даного виду юридичної діяльності, відносяться: Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13], Закон України “Про судоустрій і статус суддів” [16], Закон України “Про запобігання корупції” [17], Закон України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців” [18], Закон України “Про доступ до публічної інформації” [19] Закон України “Про безоплатну правову допомогу” [15], процесуальні кодекси України, які певною мірою

визначають порядок участі адвокатів у різних видах юридичного процесу (кримінальному процесі, цивільному процесі, адміністративному процесі, господарчому процесі тощо), оскільки права та обов'язки адвоката як учасника того чи іншого провадження залежать від виконуваних ним у юридичному процесі функцій та завдань, а також інші законодавчі акти України [36].

У даному контексті слід окремо звернути увагу на Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”, який було ухвалено Верховною Радою України 5 липня 2012 року [13]. Цей законодавчий нормативно-правовий акт безпосередньо визначає правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні, розкриває зміст таких основних термінів, як “адвокат”, “адвокатура України”, “адвокатська діяльність”, “адвокатське самоврядування”, “захист”, “клієнт”, “представництво” тощо.

В ст. 59 Конституції України [5] гарантувавши кожному право на отримання правової допомоги і прийнявши Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] наша держава суттєво розширила офіційне визнання сфери дії адвокатури та її вихід за рамки судової системи, підвищивши соціальний статус у суспільстві, таким чином визнавши її інститутом. Отож, ч. 2 ст. 59 Конституції України [5] проголошує, що “для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах України діє адвокатура”. Проаналізувавши нормативні приписи даної статті, можна відмітити, що саме цією нормою права закладаються загальні засади діяльності адвокатури в Україні і визначається її призначення та основна функція. Однак, дана стаття не є єдиним конституційним нормативно-правовим приписом, який закладає фундамент для розвитку правозахисного інституту в Україні. Положення ст. 29 Конституції України [5] закріплюють за заарештованим чи затриманим з часу його затримання право на можливість захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника (натомість ст. 63

Конституції України [5] гарантує підозрюваному та підсудному право на захист).

В інституті адвокатури важливе місце займають принципи діяльності адвокатури, тобто її керівні засади організації і діяльності адвокатури. Слово “принцип” походить від латинського “*principium*”, що означає початок, основу, і може вживатися у різних значеннях:

- основне вихідне положення якоїсь науки, теорії, вчення, світогляду, політики, організації тощо;
- внутрішнє переконання людини, що визначає його відношення до дійсності, норми поведінки і діяльності;
- основна особливість влаштування якогось механізму або устрою [36].

З гносеологічної точки зору категорія “принцип” тісно зв'язана з категоріями “закономірність” і “сутність”. Поняття “принцип” співвідноситься з категорією “ідея” в тому випадку, коли під останньою розуміють внутрішню логіку, закон існування досліджуваного об'єкта. Насамкінець, у самому широкому розумінні принцип є началом, вихідним пунктом, становленням буття що у даному випадку є існуванням тієї чи іншої діяльності. Адже наука не вигадує, а відкриває, вивчає і обґрунтовує закладені в праві принципи, вказує на їх значення, роль, зміст і функціонування [52].

У науковій юридичній літературі існує точка зору, згідно з якою під правовими засадами необхідно розуміти сукупність правових норм, котрі закріплюють юридичну необхідність і створюють умови для досягнення тих чи інших завдань різних видів державної діяльності, безпосередньо визначають правові, організаційні і тактичні положення організації і здійснення такого роду діяльності [61, с. 35]. Тому буде доцільним визначити, що правовими засадами адвокатської діяльності є сукупність нормативно-правових актів (правових норм), які регулюють порядок організації адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні. Також, можна зауважити, що правові засади

адвокатської діяльності в адміністративному процесі являють собою повноцінну множину доволі неоднорідних за своєю юридичною силою та спрямованістю правового регулювання нормативно-правових актів [52].

Розглядаючи принципи організації і діяльності адвокатури, у науковій літературі звернено увагу на проблему вибору справ і поняття законних інтересів, нерозголошення таємниці довірителя і проблему взаємної довіри, межі процесуальної самостійності захисника, об'єктивність захисту, проблему вибору засобів і методів захисту [45].

Так, відповідно до ч. 3 ст. 4 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] адвокат має право займатись адвокатською діяльністю індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання. Усі адвокатські об'єднання чи спілки повинні діяти на підставі Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] та відповідно до своїх статутів, мають бути зареєстровані у Єдиному реєстрі адвокатів України. Частина 1 ст. 4 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] зазначає, що адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів. Якщо вказані принципи порівняти з принципами організації та діяльності адвокатури, визначені у ст. 4 Закону України “Про адвокатуру” 1992 року, то не можна не помітити відмову законодавця від таких важливих значень, як гуманізм та демократизм [40, с. 214].

Згідно Закону, адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземців, осіб без громадянства, юридичних осіб, надавати їм різноманітну юридичну допомогу [45].

Таке визначення поняття адвокатури як правового інституту є значним кроком у напрямку визнання адвокатури як громадського об'єднання, адже до цього часу в законодавстві не робилося акцентування на цю важливу ознаку юридичної природи адвокатури. За своєю природою вона є вільною професією, а звідси й має громадський характер. Адвокатура України здійснює свою діяльність на принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму і конфіденційності. Закон про адвокатуру та адвокатську діяльність окремо закріплює норму, яка стосується гарантій адвокатської діяльності. Нею встановлено, що професійні права, честь і гідність адвоката охороняються законом; забороняється будь-яке втручання в адвокатську діяльність, вимагання від адвоката, його помічника, посадових осіб і технічних працівників адвокатських об'єднань відомостей, що становлять адвокатську таємницю. З цих питань вони також не можуть допитуватись як свідки [80, с. 64]. Документи, пов'язані з виконанням адвокатом доручення не підлягають огляду, розголошенню чи вилученню без його згоди. Забороняється прослуховування телефонних розмов адвокатів без санкції органів прокуратури. Не допускається офіційне негативне реагування з боку правоохоронних органів (дізнання, слідства, суду) на правову позицію адвоката у справі [86, с. 14]. Адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками процесу. Кримінальна справа проти адвоката може бути порушена тільки Генеральним прокурором України, його заступниками, прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міста Києва. Адвоката не можна притягнути до кримінальної, матеріальної та іншої відповідальності або погрожувати її застосуванням у зв'язку з наданням юридичної допомоги громадянам та організаціям [84, с. 165]. Крім цього, потрібно зазначити, що положення ст. 3 Закону України “Про адвокатуру” свідчать про те, що правове регулювання діяльності адвокатури до прийняття нового Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] здійснювалося за допомогою Конституції України [5], Закону України “Про

адвокатуру” [14], законодавчих актів України і статутів адвокатських об’єднань. Іншими словами, правове регулювання діяльності адвокатури, крім законодавчих актів, ніякими іншими нормативно-правовими актами не здійснювалося. Звідси випливає, що ніяка нормотворча активність повноважних державних органів не могла вплинути на встановлені засади щодо адвокатської діяльності [52].

Спираючись на Правила адвокатської етики [22], можна визначити такі основні принципи діяльності адвокатів:

- незалежність;
- дотримання законності;
- домінування інтересів клієнтів;
- недопустимість представництва клієнтів з суперечливими інтересами;
- конфіденційність;
- добросовісність і компетентність;
- порядність і чесність;
- повага до адвокатської професії в цілому;
- культура поведінки [52, с. 135].

Проте ці принципи відносяться лише до одного аспекту діяльності адвоката - його професійної етики і багато в чому повторюють один одного і повною мірою не характеризують адвокатську діяльність. Тому можна виділити ще декілька принципів адвокатської діяльності:

- належність адвокатів у процесі виконання ними своїх функцій;
- законність адвокатської діяльності;
- оплата праці адвоката;
- дисциплінарне провадження в адвокатурі [52, с. 135].

Принцип верховенства права, в контексті діяльності адвокатури, знаходить своє вираження в тому, що до виконання будь-якого доручення клієнта, від юридичної консультації до провадження справи у найвищій владній

інстанції, адвокат керується конституційним принципом рівності усіх перед законом і обов'язковості закону для всіх, незалежно від посади [80, с. 69]. Відмічаючи п'ятнадцятиріччя з моменту здобуття Україною незалежності і обрання курсу до правової держави, слід зазначити: на сьогодні ми опинились ще далі від торжества принципу рівності усіх перед законом, ніж до здобуття незалежності [76, с. 370]. Адвокати, яким належить відстоювати згаданий принцип для інших, на собі, в першу чергу, відчують дуже живучу з радянських часів тенденцію до нерівності перед законом. У першу чергу ця нерівність знаходить своє відображення у зневажливому і недбайливому ставленні до адвокатів у вигляді ігнорування такої важливої обставини, як відсутність сучасної, відповідної часу та світовим тенденціям законодавчої бази. Відстоюючи принцип верховенства права в повсякденній роботі, адвокат спирається на Конституцію України [5].

Принцип законності є найбільш всеосяжним правовим принципом. Відповідно до чинного законодавства цей принцип в діяльності адвокатури проявляється в тому, що організація цього співтовариства, регламентація членства в ньому, прав і обов'язків адвокатів здійснюється на основі закону [80, с. 72]. Законодавство про адвокатуру і адвокатську діяльність ґрунтується на Конституції України [5], і перш за все складається з Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13]. Окремі сторони організації адвокатури можуть визначатися і іншими законами і підзаконними нормативно-правовими актами. З принципом законності граничить принцип дотримання адвокатської етики. Він прямо вказується Законом України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] у ст. 11, 20, 21 та п. 5 ст. 27. Етика адвокатської діяльності - це поєднання основних етичних правил, які необхідно враховувати адвокату при здійсненні адвокатської діяльності [83, с. 249].

Найбільш значимим принципом адвокатської діяльності є незалежність. Незалежність адвокатури складається з двох елементів:

- по-перше, з незалежності організацій адвокатури і адвокатських утворень, в рамках яких здійснюється адвокатська діяльність;
- по-друге, з незалежності самого адвоката при реалізації своїх повноважень [71, с. 26].

Необхідно зазначити і про принцип рівності, що означає, що за своїм статусом всі адвокати рівні, як в плані здійснення своєї професійної діяльності, так і в плані можливості вибору організаційної форми, адвокатської освіти і можливості брати участь в управлінні адвокатурою шляхом безпосередньої участі в з'їздах або зборах (конференціях) адвокатів, обранні органів до самоврядування адвокатів [59, с. 135].

Принцип незалежності - це діяльність адвокатури в правовому просторі, який виключає будь-які поза правові обмеження щодо адвоката під час виконання останнім своїх обов'язків з надання правової допомоги [76, с. 374]. Тут доречно навести вимоги міжнародної асоціації юристів, які, слід сподіватись, будуть введені в законодавство України. "Стандарти незалежності юридичної професії МАЮ" [4] в розділі "Права та обов'язки юристів" визначає дані категорії не стільки для адвокатів, стільки для владних структур, які відповідно, не повинні перешкоджати адвокатам використовувати в своїй роботі перераховані права, але і виконувати обов'язки [36, с. 74]. Згідно з цими принципами адвокат не повинен прирівнюватись чи ототожнюватись владою та суспільством з його клієнтом чи зі справою клієнта, незалежно від того наскільки популярного чи навпаки може бути ця справа [76, с. 150]. Жоден адвокат не може піддаватись кримінальним, цивільним, адміністративним чи іншим санкціям або погрозам їх застосування через те, що він надавав поради чи представляв інтереси клієнта згідно з законом. Ні суд, ні адміністративний орган не повинні відмовляти у визнанні права юриста, що має необхідний допуск до практики в даному регіоні, представляти в цьому суді чи органі інтереси свого клієнта. Гарантія незалежності адвокатів при провадженні ними

справ осіб, що позбавлені волі, повинні забезпечуватись наданням їм вільної, справедливої та конфіденційної юридичної допомоги, у тому числі повинно забезпечуватись право на відвідування цих осіб [43, с. 84]. Гарантії та засоби застереження повинні забезпечуватися так, щоб не допускати будь-яких можливих пропозицій про таємну змову з владою, настанов, отриманих від влади, чи залежності від них юриста, що діє в інтересах осіб, позбавлених волі [92, с. 173].

Принцип конфіденційності, стосовно адвокатури, поміж іншим, набрав в Україні вимоги Закону. Адвокат зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю. Предметом адвокатської таємниці є питання, з яких громадянин або юридична особа зверталися до адвоката, суть консультацій, порад, роз'яснень та інших відомостей, одержаних адвокатом при здійсненні своїх професійних обов'язків [50, с. 23]. Дані попереднього слідства, які стали відомі адвокату у зв'язку з виконанням ним своїх професійних обов'язків, можуть бути розголошені тільки з дозволу слідчого або прокурора. Адвокати, винні у розголошенні відомостей попереднього слідства, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством. Адвокату, помічнику адвоката, посадовим особам адвокатських об'єднань забороняється розголошувати відомості, що становлять предмет адвокатської таємниці, і використовувати їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб [83, с. 251].

Не менш важливими принципом діяльності адвокатури є професіоналізм. Саме він дозволяє адвокату виступати інструментом забезпечення прав громадян на здобуття саме кваліфікованої юридичної допомоги. Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” 13] не регулює питання про обов'язковість підтримки і підвищення адвокатом свого професійного рівня, пп. 4 п. 1 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” 13] вказує на обов'язок адвоката постійно підвищувати свій професійний рівень [43, с. 92]. Проте без введення обов'язкового механізму підвищення кваліфікації - це є не

більше ніж нормою-декларацією. Без постійного підвищення і підтвердження адвокатами своєї кваліфікації у спеціальних навчальних центрах або у інших навчальних організаціях реальність права громадян на кваліфіковану юридичну допомогу не може бути забезпечена на належному рівні [50, с. 29]. Правила підвищення кваліфікації адвокатів України не вирішують даної проблеми і у зв'язку з цим, необхідно підтримати думку про корисність для нинішньої адвокатури перейняти досвід Франції, де адвокати зобов'язані 1 раз в 5 років проходити курси підвищення кваліфікації і отримувати відповідний сертифікат, а адвокати, які не мають таких сертифікатів, платити підвищені внески по страхуванню своєї професійної відповідальності (в порівнянні зі своїми колегами, що підвищили кваліфікацію) [28, с. 53].

Гуманізм є одним із загальнолюдських принципів сучасного співіснування, є дуже актуальним саме в адвокатській діяльності. Навіть у ситуаціях, коли у будь-якого суспільства чи окремих його частин виникають сумніви щодо доцільності самого застосування згаданого принципу, адвокати, в силу своєї професії, залишаються гуманістами. Цей принцип не слід порівнювати з всепрощенням та відбірковістю його використання. Гуманність адвоката не означає його сердечного відношення до підзахисного, який скоїв важкий злочин [59, с. 137]. Правом на гуманне відношення до себе однаковою, якщо не більшою мірою, користується і потерпілий від злочину. Тим більше, принцип гуманізму не має жодного відношення до сумлінного виконання адвокатом своїх обов'язків з надання правової допомоги. Незалежно від своїх моральних поглядів та спрямувань, адвокат за будь-яких обставин повинен дотримуватися закону та вимог своєї професії [27, с. 264].

Таким чином, крім основних принципів адвокатури, таких як принцип верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів, для забезпечення адвокатської діяльності необхідно використовувати принцип дотримання адвокатської етики та принцип рівності і

професіоналізму [44, с. 710]. Крім того, два принципи з п'яти (верховенство права та законність) є загально-правовими, при цьому Законом не визначається специфіка дії цих принципів в адвокатській діяльності, а принцип уникнення конфлікту інтересів не в повній мірі враховує всі аспекти професійної діяльності адвоката через звужене тлумачення поняття конфлікту інтересів у п. 8 ч. 1 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13]. Разом з цим, адвокатура розвинутих демократичних країн організована та діє на основі принципів, розроблених світовим адвокатським співтовариством, насамперед європейським, як враховують найкращий міжнародний досвід та специфіку професійної роботи адвоката. 25 листопада 2006 року Рада адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи прийняла Хартію основних принципів європейської юридичної професії [2], яка на сьогодні є складовою частиною Кодексу поведінки європейських адвокатів. Хартія містить десять основоположних принципів європейської юридичної професії, які відіграють роль Біблейських “десяти заповідей” для європейських адвокатів [37, с. 14]. Наприклад, це такі принципи: незалежності та свободи адвоката щодо ведення справи клієнта; конфіденційності та поваги до професійної таємниці; уникнення конфлікту інтересів між клієнтами та між клієнтом і адвокатом; честі і гідності адвокатської професії, чесності та бездоганної репутації окремого адвоката; лояльності до клієнта; справедливого ставлення до клієнта у питаннях винагороди; професійної компетентності адвоката; поваги до колег по професії; поваги до верховенства права та справедливого відправлення правосуддя; саморегулювання адвокатської професії [30, с. 61].

1.2. Правові засади діяльності та організації органів адвокатського самоврядування

Як недержавний самоврядний інститут, адвокатура України, вирішує питання організації та діяльності адвокатури. З метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів і вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні функціонує адвокатське самоврядування [31, с. 12]. Згідно ст. 1 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] адвокатським самоврядуванням є гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом. В той же час, адвокатське самоврядування є визначена нормативно-правовими актами система органів, метою діяльності яких є забезпечення високого професійного рівня правової допомоги, що надається адвокатами в Україні, та реалізація правових гарантій адвокатської діяльності [32, с. 267]. Головним нормативним джерелом організації та функціонування системи адвокатського самоврядування є VII Розділ Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13]. Відповідно до ст. 43 цього Закону адвокатське самоврядування ґрунтується на принципах виборності, гласності, обов’язковості до виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката [33, с. 31].

Можна виокремити такі завдання адвокатського самоврядування:

- забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності;
- підтримання високого професійного рівня адвокатів;

- утворення та забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури;
- створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності;
- забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України (далі - ЄРАУ) [33, с. 166].

Треба зазначити, що брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування та бути обраними до їх складу можуть лише адвокати України. Водночас, згідно із ст. 61 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" [13] адвокат іноземної держави може звертатися до органів адвокатського самоврядування за захистом своїх професійних прав та обов'язків, брати участь у навчально-методичних заходах, що проводяться кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури, Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатів (далі - ВКДКА), радами адвокатів регіонів, Радою Адвокатів України (далі - РАУ) та Національною асоціацією адвокатів України (далі - НААУ). НААУ організовує, координує та забезпечує діяльність органів адвокатського самоврядування. Відповідно до ст. 46 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" [13] і Статуту НААУ систему адвокатського самоврядування складають національні та регіональні органи адвокатського самоврядування, інші структури, утворені для забезпечення їх діяльності. Регіональні відділення НААУ діють на підставі відповідного положення, що затверджується Радою адвокатів України. У регіональних відділеннях НААУ діють такі регіональні органи адвокатського самоврядування:

- конференції адвокатів;
- ради адвокатів;
- кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури;
- ревізійні комісії адвокатури [32, с. 271].

До Національних органів самоврядування відносяться: з'їзд адвокатів України, РАУ, ВКДКА, Вища ревізійна комісія адвокатури (далі - ВРКА). Органи адвокатського самоврядування взаємодіють між собою для реалізації мети, завдань і виконання функцій, визначених чинним законодавством України, цим Статутом, а також актами НААУ. Органи адвокатського самоврядування створюються та здійснюють свою діяльність, керуючись Законом України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" [13], цим Статутом, а також актами НААУ. Діяльність національних (центральных) органів адвокатського самоврядування — НААУ, а також регіональних, що діють у регіональних відділеннях НААУ і мають статус юридичної особи, є некомерційною і не передбачає отримання прибутку [31, с. 135]. Діяльність органів адвокатського самоврядування з реалізації своїх цілей та завдань, а також виконання функцій є їх основною діяльністю. З метою реалізації покладених на НААУ Законом України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" [13], а також цим Статутом завдань і функцій, можуть створюватися постійно або тимчасово діючі органи та інші структури НААУ, а також апарати органів адвокатського самоврядування, зокрема Секретаріат, друковані органи, комісії та комітети з різних питань адвокатського самоврядування, науково-консультативні ради. Рішення з'їзду адвокатів України та РАУ є обов'язковими до виконання всіма членами НААУ [34, с. 33]. Рішення конференцій та рад адвокатів регіонів є обов'язковими до виконання адвокатами — членами НААУ, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні та відомості про яких включено до ЄРАУ. Рішення органів адвокатського самоврядування набирають чинності з дня їх прийняття, якщо інше не встановлено самими рішеннями [35, с. 271].

Фінансове забезпечення органів адвокатського самоврядування може здійснюватися за рахунок:

- плати за складання кваліфікаційного іспиту. Розмір цієї плати визначається з урахуванням потреби покриття витрат на забезпечення діяльності КДКА, ВКДКА і не може перевищувати трьох мінімальних заробітних плат, встановлених законом на день подання особою заяви про допуск до складення кваліфікаційного іспиту;
- щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування. Розмір цих внесків визначається з урахуванням потреби витрат на забезпечення діяльності рад адвокатів регіонів, РАУ, ВРАУ та ведення ЄРАУ;
- добровільних внесків адвокатів, адвокатських бюро, адвокатських об'єднань;
- добровільних внесків фізичних і юридичних осіб;
- інших, не заборонених законом джерел [35, с. 272].

Окремої уваги заслуговує питання про внески на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, яке врегульоване в Положенні про сплату таких внесків, затвердженому рішенням РАУ № 72 від 16 лютого 2013 р [36]. Це Положення визначає порядок сплати, розподілу та використання внесків на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування у структурі НААУ відповідно до положень Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" [13, 36]. Внески — це грошові кошти, що надходять організаційним формам адвокатського самоврядування, які мають статус юридичної особи, відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" [13], з метою забезпечення гарантій незалежності Адвокатури України від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, будь-яких інших органів, установ, організацій, фізичних і юридичних осіб для реалізації органами адвокатського самоврядування повноважень, визначених Законом:

- від адвокатів України - щорічно в порядку та розмірі, визначеними відповідно до цього Положення та актами НААУ, РАУ на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування;
- від фізичних і юридичних осіб - відповідно до положень Закону;
- від регіональних органів адвокатського самоврядування з джерел, визначених Законом для забезпечення реалізації адвокатського самоврядування на загальнонаціональному рівні - РАУ, ВКДКА, ВРКА [37, с. 212].

РАУ встановлює розмір, порядок сплати внесків, їх розподіл і напрямки використання для забезпечення ефективної реалізації повноважень адвокатського самоврядування, координує процес і здійснює загальний контроль за сплатою адвокатами України щорічних внесків, контролює та координує роботу рад адвокатів регіонів щодо адміністрування ними в установленому актами НААУ порядку сплати адвокатами щорічних внесків, їх розподілу та використання [37, с. 13]. Рада адвокатів регіону здійснює контроль за своєчасною сплатою внесків адвокатами, адреса робочого місця яких знаходиться у цьому регіоні, та веде облік щорічних внесків відповідно до рекомендацій РАУ. Сплата щорічного внеску на реалізацію повноважень органів адвокатського самоврядування відповідно до рішень з'їзду адвокатів України, РАУ, актів НААУ є професійним обов'язком кожного адвоката [38, с. 445]. Для адвокатів України встановлюється єдиний порядок сплати щорічних внесків — шляхом одноразового перерахування повної суми щорічного внеску в національній валюті України на банківські рахунки органів адвокатського самоврядування. Розмір щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування визначається виходячи з принципів розумності, розмірності, фінансової необтяжливості для адвокатів і достатності фінансового забезпечення реалізації повноважень радами адвокатів регіонів, РАУ, ВРКА,

ВКДКА, КДКА регіонів. Розмір щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування є однаковим для всіх адвокатів [38, с. 448]. Особи, які склали присягу адвоката України та отримали свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю, сплачують щорічний внесок у повному розмірі, незалежно від того, в якому місяці поточного року таке свідоцтво отримано. Адвокати, право на заняття адвокатською діяльністю яких було зупинено, після поновлення такого права сплачують щорічний внесок за рік, в якому таке право поновлено у повному обсязі [39, с. 17]. У разі зупинення чи припинення права на заняття адвокатською діяльністю сплачені адвокатом щорічні внески за рік, в якому відбулось таке зупинення чи припинення, не повертаються, а залишаються у розпорядженні НААУ та відповідної ради адвокатів регіону [39, с. 37].

Треба враховувати, що порушення адвокатом порядку та строків сплати щорічних адвокатських внесків вважається невиконанням рішення органу адвокатського самоврядування і, відповідно, вважається дисциплінарним проступком. У випадку порушення адвокатом порядку сплати щорічних внесків, а також/чи прострочення встановлених цим Положенням строків їх сплати понад один місяць до нього, за поданням РАУ або ради адвокатів регіону застосовується дисциплінарне стягнення у вигляді попередження [40, с. 67]. У разі порушення адвокатом порядку сплати щорічних внесків, а також/чи прострочення встановлених цим Положенням строків їх сплати понад три місяці, до нього, за поданням Ради адвокатів України або ради адвокатів регіону, застосовується дисциплінарне стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року [40, с. 32]. Якщо після закінчення строку дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю адвокат протягом одного року повторно порушив строки та/або порядок сплати щорічних внесків, до нього може бути застосовано дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення

права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з ЄРАУ [41].

Органам адвокатського самоврядування забороняється спонукати адвокатів, адвокатські бюро, адвокатські об'єднання до сплати добровільних внесків шляхом створення преференцій або спеціального становища для окремих осіб або адвокатських утворень у професійній діяльності або при реалізації повноважень органами адвокатського самоврядування. Добровільні внески фізичних і юридичних осіб, які надійшли у розпорядження органів адвокатського самоврядування, мають спрямовуватися виключно на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, відповідно до положень Закону за напрямками, визначеними РАУ, радами адвокатів регіону, або спеціальних проектів/програм НААУ, регіональних рад адвокатів [41]. При цьому умови отримання добровільних внесків від фізичних і юридичних осіб для забезпечення цілей адвокатського самоврядування не можуть суперечити або у будь-який інший спосіб впливати та/або обмежувати принцип незалежності Адвокатури України як правового інституту, представницьких органів адвокатури, окремих адвокатів [42, с. 376].

У зв'язку зі здійсненням своєї професійної діяльності юристи не повинні позбавлятися свободи вірування, озвучення власних думок, права збиратися чи об'єднуватися в спілки (п. 14 Стандартів) тощо. Йдеться про необхідність при прийнятті нового Закону “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] узгодити його положення з Стандартами МАЮ [4]. Демократизм як принцип діяльності адвокатури знаходить своє застосування в питаннях організації та розбудови відносин, з одного боку, з державними інституціями, а, іншою - з адвокатами чи їхніми об'єднаннями. З іншими адвокатами в колегії, адвокатські фірми, контори та інші адвокатські об'єднання, які діють відповідно до цього Закону та статутів адвокатських об'єднань [42, с. 378].

Адвокатські об'єднання діють на засадах добровільності, самоврядування, колегіальності та гласності. Реєстрація адвокатських об'єднань провадиться у Міністерстві юстиції України в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Адвокатські об'єднання письмово повідомляють місцеві органи влади про свою реєстрацію, а адвокати - про одержання свідоцтва на право займатися адвокатською діяльністю [42, с. 380]. Порядок створення, діяльність, реорганізація та ліквідація адвокатських об'єднань, структура, штати, функції, порядок витрачання коштів, права та обов'язки керівних органів, порядок їх обрання та інші питання, що належать до їх діяльності, регулюються статутом відповідного об'єднання [43, с. 74]. Регулювання перерахованих вище організаційних процедур не повинно бути прерогативою нового закону про адвокатуру, як це пропонувалося в окремих законопроектах.

Діяльність адвокатських об'єднань ґрунтується на засадах добровільності, самоврядування, колегіальності та гласності. Вони реєструються в Міністерстві Юстиції України, після чого повідомляють місцевим органам влади про свою реєстрацію, а адвокати — про одержання свідоцтва на право займатися адвокатською діяльністю [43, с. 189]. Адвокатські бюро, колегії, фірми, контори тощо є юридичними особами, вони, як і адвокати, що приватно практикують, мають рахунки у банках на території України (а у встановленому чинним законодавством порядку — і в іноземних банках), печатку і штамп із своїм найменуванням. Закон визначає відносини адвокатури з державними структурами, гарантуючи при цьому її самостійність та незалежність [43, с. 376]. Зокрема, Міністерство юстиції забезпечує фінансування оплати праці адвокатів за рахунок держави у разі участі адвоката в кримінальній справі за призначенням та при звільненні громадян від оплати юридичної допомоги, узагальнює статистичну звітність про адвокатську діяльність, сприяє здійсненню заходів щодо підвищення професійного рівня адвокатів. Адвокати України виконують за законом такі функції: дають консультації та роз'яснення з

юридичних питань, усні і письмові довідки щодо законодавства; складають заяви, скарги та інші документи правового характеру; посвідчують копії документів у справах, які вони ведуть; здійснюють представництво в суді, інших державних органах; надають юридичну допомогу підприємствам, установам, організаціям; здійснюють правове забезпечення підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності громадян і юридичних осіб; виконують свої обов'язки, передбачені кримінально-процесуальним законодавством у процесі дізнання та на досудовому слідстві. Разом з тим адвокату надається можливість здійснювати згідно з законом й інші види юридичної допомоги [44, с. 708].

1.3. Етичні засади регулювання адвокатської діяльності

Конституція України [5] в ст. 59 проголосила найважливішу соціальну функцію адвокатури - забезпечення прав на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах [45, с. 22]. Роль єдиного незалежного професійного правозахисного інституту, який покликаний захищати права та свободи, представляти законні

інтереси особи в державних владних структурах на закріплених Законом України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13], принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму та конфіденційності, реалізується адвокатурою в складній системі правовідносин. Адвокат при здійсненні своєї професійної діяльності виступає носієм обов’язків, іноді суперечливих, по відношенню до:

- своїх клієнтів;
- судів та інших державних органів;
- адвокатури в цілому та окремих адвокатів;
- суспільства в цілому [45, с. 14].

Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки; водночас специфіка, комплексний характер обов'язків, що лежать на адвокатурі, обумовлюють необхідність збалансування служіння адвоката інтересам окремого клієнта з інтересами суспільства в цілому, дотриманням принципів законності і верховенства права [46, с. 46]. Успішне досягнення мети саморегуляції професійної поведінки адвокатів на такому високому рівні, який передбачає врахування складного співвідношення різнопланових обов'язків адвоката, їх пріоритетів та конкретного втілення в ситуаціях, коли такі обов'язки вступають в суперечність один з одним, а також відшукування шляху їх реалізації, що оптимально відповідає покликанню і статусу адвокатури, диктує необхідність встановлення правил професійної адвокатської етики, які мають стати путівником адвоката в обранні належних варіантів професійної поведінки [46, с. 47].

Необхідність виділення адвокатської етики з етики інших юридичних професій впливає з особливостей адвокатської діяльності. Адвокат, з одного боку, здійснює функції із захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, покладені на нього державою, а з іншого боку, виконує

доручення особи, яка потребує юридичної допомоги, захисту його суб'єктивних прав, найчастіше від тієї ж держави в особі його посадових осіб. Таким чином, на адвоката лежить подвійна відповідальність, йому доводиться у своїй повсякденній роботі вирішувати проблему суперечностей між державними інтересами та інтересами індивіда [46, с. 48].

Особливо яскраво ця проблема проявляється у сфері кримінального судочинства. У процесі захисту особи, яка вчинила небезпечне правопорушення, адвокат повинен виконувати свій тобто, використовуючи всі законні засоби, здійснювати захист підозрюваного, обвинуваченого. Але як громадянин адвокат не може не засуджувати правопорушника. У таких випадках досить складно будувати відносини з підзахисним, особливо коли він повідомляє адвокатів про те, що справді скоїв інкриміноване йому злочинне діяння. Вироблення адвокатурою і дотримання адвокатами особливих деонтологічних вимог і правил розглядається світовою адвокатською спільнотою як необхідна наріжна передумова повноцінного функціонування адвокатури, виконання нею її важливої соціальної ролі в демократичному суспільстві [47, с. 508].

Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] передбачає дотримання Правил адвокатської етики як одного з основних зобов'язань адвоката, які він бере на себе, складаючи Присягу адвоката України. Виходячи з наведених міркувань, були вироблені ці Правила з метою уніфікованого закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загальновизнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві. Вони покликані слугувати системою орієнтирів для адвокатів України при збалансуванні, практичному узгодженні ними своїх багатоманітних професійних прав і обов'язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури та принципів її діяльності, визначених Конституцією України [5],

Законом України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] та іншими законодавчими актами України, а також мають закріпити єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката у дисциплінарному провадженні кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури при оскарженні дій адвоката як таких, що порушують присягу адвоката через порушення Правил адвокатської етики [48].

Відповідно до ст. 4 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів. Всі вони розкриваються в Правилах адвокатської етики [22] і можуть бути доповнені загальним кодексом правил для адвокатів країн Європейського співтовариства, що був прийнятий в Страсбурзі в жовтні 1998 року [3], що включає в себе ще такі принципи:

- домінантність інтересів клієнтів;
- неприпустимість представництва клієнтів з суперечливими інтересами;
- компетентність та добросовісність;
- чесність та порядність;
- повага до адвокатської професії;
- культура поведінки;
- обмежене рекламування діяльності адвокатів.

Можна виокремити такі основоположні ознаки адвокатської етики, як:

- сукупність правил поведінки адвоката не взагалі, а у зв’язку із здійсненням ним своїх професійних обов’язків;
- сукупність норм поведінки, що впливають із загальних положень моралі;
- правила, що регулюють такі сторони діяльності адвокатів, які нерозривно пов’язані з честю і гідністю кожного з них окремо і адвокатури в цілому [48].

Адвокатська етика, взагалі, це наука, що покликана вивчати ті моральні критерії, якими повинен керуватися адвокат у своїй службовій діяльності та повсякденному житті, сприяти виробленню правил належної поведінки в тій чи іншій процесуально-правовій ситуації, що викликає необхідність участі адвоката у вирішенні. Адвокатську етику можна розглядати також як нормативну систему з внутрішньою узгодженістю приписів, що має таку структуру: моральні вимоги, що регулюють:

- відносини адвокатських колективів та окремих адвокатів з громадянами, установами та організаціями;
- відносини адвокатських колективів та адвокатів з правоохоронними органами та їх посадовими особами;
- відносини всередині адвокатських колективів [49, с. 12].

Терміни "мораль" та "етика" багатьма вживаються як синоніми, часто доводиться чути щодо одного і того ж вчинку: "він є аморальним" або "він неетичний". У науковому ж розумінні терміни "мораль" та "етика" не рівнозначні. Мораллю є система правил, нормативних регуляторів поведінки суб'єктів у суспільних відносинах. Етика - наука про мораль, вчення про норми моралі і моральності, що склалися в суспільстві. Етика - багатше за своїм змістом поняття, ніж мораль, як і будь-яка наука в порівнянні з досліджуваном нею предметом [49, с.13]. Адвокатська етика являє собою систему науково обґрунтованих уявлень про морально-етичних аспектах адвокатської діяльності та їх оцінок. Адвокатська етика є складова частина науки про адвокатуру, її відносно відокремлений інститут, а також частина загальної юридичної етики (поряд, наприклад, із судовою етикою, професійною етикою підприємця) [50, с. 12]. У зміст адвокатської етики входять:

- моральні принципи, яких повинні дотримуватися адвокати в ході здійснення адвокатської діяльності;

- норми моралі і моральності, що виражаються в певних правилах, створених і діючих у різних сферах професіональної діяльності адвокатів і наповнюють принципи адвокатської етики змістом, конкретизують їх;
- оцінка повноти відображення в законодавстві про адвокатську діяльність і адвокатуру вимог моралі, думки щодо ступеня дотримання вимог адвокатської етики в діяльності органів адвокатського співтовариства, адвокатських утворень та окремих адвокатів, уявлення суспільства про інститут адвокатури в цілому, про доцільність, справедливості в його діяльності; ступінь довіри громадян до адвокатів і поваги їх професії;
- методи втілення в життя адвокатською спільнотою моральних вимог, що розробляються адвокатською етикою, способи забезпечення виконання адвокатами етичних правил [50, с. 13].

Взагалі, специфіка цілей і завдань адвокатури вимагає як необхідної умови належного здійснення адвокатської діяльності максимальної незалежності адвоката у виконанні своїх професійних прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність, зокрема з боку державних органів, а також від впливу своїх особистих інтересів. З метою дотримання цього принципу в своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні професійних прав та їх ефективному виконанні в інтересах клієнтів [51, с. 177]. Адвокат зобов'язаний не допускати в своїй професійній діяльності компромісів, що применшували б його незалежність, з метою догодити суду, іншим державним органам, третім особам або клієнту, якщо такі компроміси розходяться з законними інтересами клієнта і перешкоджають належному наданню йому правової допомоги [51, с. 165]. Адвокат не повинен займатися іншою діяльністю, яка б ставила його в юридичну, матеріальну або моральну залежність від інших осіб, підпорядковувала

його вказівкам або правилам, які можуть увійти в суперечність з нормами чинного законодавства про адвокатуру і Правилами адвокатської етики, або можуть іншим чином перешкоджати вільному і незалежному виконанню адвокатом його професійних обов'язків. Адвокат не повинен при виконанні доручення клієнта керуватися вказівками інших осіб стосовно змісту, форм, методів, послідовності і часу здійснення його професійних прав і обов'язків, якщо вони суперечать його власній уяві про оптимальний варіант виконання доручення клієнта [51, с. 186].

У межах дотримання принципу законності адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнтів перед своїми власними інтересами, інтересами колег, партнерів, співробітників, інтересами законних представників клієнтів або їх опікунів, а також будь-якими іншими міркуваннями. Адвокат повинен поважати свободу вибору клієнтом адвоката і ні до прийняття доручення, ні в процесі його виконання не вчиняти перешкод до реалізації цієї свободи. Крім того, адвокат не може представляти одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими, або з високим ступенем вірогідності можуть стати такими.

Звертаючи увагу на суспільну значущість і складність професійних обов'язків адвоката, від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, фундаментальне знання чинного законодавства і практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності. Адвокат повинен надавати правову допомогу клієнтам компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, досконалість у врахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта і можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до належного виконання доручення [52, с. 22]. Адвокат повинен постійно працювати над вдосконаленням своїх знань і професійної майстерності, володіти достатньою інформацією про зміни у

чинному законодавстві. У своїй професійній діяльності адвокат повинен дбати про престиж звання адвоката, поводити себе гідно, забезпечувати високий рівень культури поведінки, по можливості зберігати самоконтроль і витримку, і не менш важливо, - при здійсненні своєї професійної діяльності мати пристойних зовнішній вигляд [52, с. 23].

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

2.1. Особливості правового регулювання діяльності адвокатури України

Усе коло нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в досліджуваній сфері, умовно можна поділити на дві групи. До першої слід віднести міжнародні законодавчі акти, оскільки відповідно до ст. 9 Конституції України [5] чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України; останнє, у свою чергу, є другою групою. Розглядаючи першу групу нормативно-правових актів, слід звернути увагу на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, що ратифікована Україною 17 липня 1997 року [21]. Цей фундаментальний міжнародно-правовий документ передбачає низку прав і свобод людини [54, с. 84]. Так, одним із основних є право кожного захищати себе особисто або звернутися за правовою допомогою до захисника на свій власний вибір, а за відсутності коштів для оплати правової допомоги одержувати таку допомогу безкоштовно, якщо цього вимагають інтереси правосуддя (ч. 3 ст. 6 Конвенції). Крім того, Конвенція закріплює й інші права, які стосуються адвокатської діяльності: це, по-перше, права, що можуть бути реально здійснені особою лише за професійної участі адвоката, і, по-друге, права людини, які відіграють роль гарантій для здійснення адвокатом своїх професійних повноважень [21]. До першої групи можна віднести, наприклад, право не бути позбавленим волі інакше, ніж відповідно до процедури, встановленої законом; право на справедливий і безсторонній судовий розгляд тощо [54, с. 85]. До іншої групи належать, зокрема, такі права людини, як: презумпція невинуватості; право мати достатньо можливостей та часу для підготовки до захисту; право допитувати свідків обвинувачення та вимагати викликати і допитувати свідків, які можуть свідчити на користь захисту, на тих самих умовах, що і свідків обвинувачення, тощо. Серед європейських та інших міжнародних актів зазначимо “Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства”, прийнятий делегацією дванадцяти країн

учасниць на пленарному засіданні в Страсбурзі 1 жовтня 1988 р.; “Основні положення про роль адвокатів”, прийняті VIII Конгресом ООН у серпні 1990 р. [55, с. 36] Наведені міжнародно-правові акти передбачають право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або через вільно обраного ним на власний розсуд захисника з-поміж юристів, які можуть надати ефективний правовий захист. Положення цих актів щодо права фізичної особи на захист від обвинувачення відтворено в ст. 59 Конституції України [5], що закріплює право кожного на правову допомогу і право вільного вибору захисника з метою захисту від обвинувачення [55, с. 42].

Національне українське законодавство становить другу групу нормативно-правових актів, що регулюють діяльність адвокатів, зокрема, це: Конституція України, Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13], Кримінально-процесуальний кодекс України [7], Цивільний процесуальний кодекс України [6], Господарський процесуальний кодекс України [8], Кодекс України про адміністративні правопорушення [10], Кодекс адміністративного судочинства України [11], Кримінально-виконавчий кодекс України [12] тощо. Згідно з нормами Конституції України від 28 червня 1996 р. [5] особі гарантується право на захист у суді, при цьому юрисдикція суду поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Зазначимо, що лише в нормі ст. 59 Конституції України [5] вживається термін “адвокатура”. Кілька її статей у тому чи іншому аспекті торкаються діяльності адвокатів із надання правової допомоги. Так, ст. 29 передбачає право заарештованого чи затриманого користуватися правовою допомогою захисника; ст. 63 гарантує підозрюваному, обвинуваченому та підсудному право на захист [56, с. 48]. Слід також зазначити, що права і свободи, що закріплюють статті 29, 59, 63 Конституції України [5], не можуть бути обмежені навіть у разі воєнного або надзвичайного стану (ст. 64). Отже, право на захист є правом абсолютним, а будь-яке втручання в його реалізацію з боку держави є прямим порушенням.

Водночас, згідно зі ст. 38 “Участь у справі представника” Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV сторона, третя особа, особа, яка відповідно до закону захищає права, свободи чи інтереси інших осіб, а також заявники та інші заінтересовані особи в справах окремого провадження (крім справ про усиновлення) можуть брати участь у цивільній справі особисто або через представника [56, с. 57]. Юридичних осіб представляють їхні органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законом, статутом чи положенням, або їх представники. Незважаючи на те, що ст. 40 Цивільного процесуального кодексу України надає право бути представником у суді як адвокату або іншій особі, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність і належно посвідчені повноваження на здійснення представництва в суді, вважаємо, що саме інститут адвоката є кваліфікованим суб’єктом представництва будь-якої сторони в суді [57].

На сьогодні правовий статус адвокатури визначається Законом України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”, який було прийнято у 2012 р. [13] Закон урегулював основні аспекти діяльності цього правозахисного інституту. Зокрема, було по-новому вирішено питання набуття права займатися адвокатською діяльністю, встановлено організаційні форми її здійснення, значно розширено професійні права адвоката і його обов’язки, передбачено гарантії адвокатської діяльності, введено присягу адвоката України, визначено поняття адвокатської таємниці, вирішено питання про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності та визначено систему органів, уповноважених видавати й анулювати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, урегульовано відносини адвокатури з Міністерством юстиції України, іншими державними органами тощо [57].

Важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки; водночас, специфіка, комплексний характер обов’язків адвокатури обумовлюють

необхідність збалансування служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересів суспільства в цілому, дотримання принципів законності й верховенства права [58]. Усе це зумовило вироблення “Правил адвокатської етики”, схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 р. У вказаних правилах передбачено заходи дисциплінарної відповідальності до порушника (адвоката) в порядку, передбаченому чинним законодавством. Отже, дотримання правил професійної етики є вагомим та специфічним основою в діяльності адвокатів, проте сучасна національна законодавча база не врегульовує їхню діяльність таким чином, щоб обійти можливі суперечності між етичними та юридичними нормами, а тому потребує вдосконалення [58]. Для забезпечення гідного рівня правової допомоги, наданої адвокатами, потрібен державний механізм, що зміг би контролювати дотримання ними норм професійної етики та впровадити відповідальність за їх порушення [58].

Діяльність адвокатури регулюється Конституцією України [5] та іншими законодавчими актами України і статутами адвокатських об'єднань. Конституція України проголошує, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура [58]. Саме це конституційне положення закладає основні загальні законодавчі засади діяльності адвокатури в Україні, розкриває її роль, завдання та повноваження. Зазначена норма - це єдина в Конституції норма, в якій зустрічається слово “адвокатура”. Проте, ще кілька статей Конституції в тому чи іншому аспекті торкаються діяльності української адвокатури з надання правової допомоги. Так, ч. 4 ст. 29 передбачає право заарештованого чи затриманого користуватися правовою допомогою захисника. Стаття 63 гарантує підозрюваному, обвинуваченому та підсудному право на захист. Слід також зазначити, що права і свободи, передбачені ст. 29, 59, 63 не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного

стану (ст. 64 Конституції України) [5], тобто право на захист, згідно Конституції України, є правом абсолютним, і тому будь-яке втручання у здійсненні цього права з боку держави має визнаватися неправомірним [59, с. 135].

Правове регулювання адвокатури здійснюється лише законодавчими актами. З цього можна зробити висновок, що ніяка нормотворча активність повноважних державних органів не може впливати на встановлені законами і лише законами регуляторні засади щодо адвокатської діяльності. Проте, слід зауважити, що з плином часу термін “законодавчі акти” дещо застарів, і в сьогоденній правничій мові більш коректним вважається вислів “акти законодавства”, який охоплює не тільки власне закони, а й нормативні акти уряду, міністерств і відомств [59, с. 136]. Але це не означає, що дане словосполучення більше не використовується юристами, але свідчить, що трансформувався об'єкт, який описувався зазначеними словами, тобто відповідна цьому терміну правова реалія практично зникла, поступившись місцем більш сучасним юридичним феноменам та, відповідно, пов'язаним з ними юридичним термінам [59, с. 136].

Особливе місце в системі правового регулювання діяльності адвокатури посідають Правила адвокатської етики. Відповідно до Основних положень про роль адвокатів, прийнятих у серпні 1990 року VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам, професійні асоціації адвокатів відіграють важливу роль у підтриманні професійних стандартів та етичних норм, “Кодекси професійної поведінки адвокатів мають розроблятися їх відповідними органами згідно з законодавством, що відповідає положенням національного права і звичаям, та визнаними міжнародними стандартами і нормами” (п. 26). Встановлено також, що дисциплінарне провадження має здійснюватися згідно з кодексом професійної поведінки та іншими визнаними стандартами та етичними нормами адвокатської професії (п. 29). Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 25 жовтня 2000 року про свободу здійснення професійних адвокатських

обов'язків також передбачають обов'язковість етичних правил для осіб, які займаються консультуванням громадян [59, с. 137].

Відповідно до ст. 9 Конституції України [5] “чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.” З цього випливає, що діяльність адвокатури в Україні регулюється також і певними нормами відповідних міжнародних договорів. У першу чергу слід звернути увагу на Конвенцію про захист прав людини та основних свобод (Рим, 1950 рік) 21], яка набрала чинності для України 11 вересня 1997 року [59, с. 137]. Цей фундаментальний міжнародно-правовий документ передбачає низку прав і свобод людини, які безпосередньо стосуються адвокатури. Так, центральним з цієї точки зору є право кожного захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу безкоштовно, якщо цього вимагають інтереси правосуддя (п. (с) ч. 3 ст. 6 Конвенції). Крім того, Конвенція містить і інші права, які торкаються адвокатської діяльності, це:

- по-перше, права, що можуть бути реально здійснені особою лише за професійної участі адвоката;
- по-друге, права людини, які відіграють роль гарантій для здійснення адвокатом своїх професійних повноважень.

До першої групи можна віднести, наприклад, право не бути позбавленим волі інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом (ч. 1 ст. 5); право на справедливий і безсторонній судовий розгляд (ч. 1 ст. 6) тощо. До іншої групи можна віднести, наприклад, як презумпція невинуватості (ч. 2 ст. 6); право мати достатньо можливостей та часу для підготовки до захисту (п. (b) ч. 3 ст. 6); право допитувати свідків обвинувачення та вимагати викликати і допитувати свідків, які можуть свідчити на користь захисту, на тих самих умовах, що і свідків обвинувачення (п. (d) ч. 3 ст. 6), та інше. Діяльність адвокатури, крім актів, зазначених вище, регулюється також статутами

адвокатських об'єднань. Статут - це документ, який визначає правовий статус, внутрішню структуру та засади діяльності тієї чи іншої організації, повноваження її органів управління, права і обов'язки її членів, порядок реорганізації та ліквідації, інші питання [60, с. 94].

Діяльність людей у різних сферах суспільних відносин врегульована численними нормами та правовими стандартами. Певні вимоги до людської діяльності дають змогу не тільки визначити рівень відповідності тієї чи іншої професійної активності вимогам, що ставляться до такої діяльності, але і визначити ступінь відповідальності особи при порушенні загальних вимог до результатів чи процесу спеціалізованої діяльності. Не є винятком і діяльність адвокатури. Її нормальне функціонування неможливе без якісно організованого правового регулювання. Змістом такого регулювання є упорядкованість суспільних відносин, їх охорона, закріплення, розвиток та стимулювання. Термін “регулювання” походить від латинського слова "regulo", що перекладається як “право” і означає впорядкування, налагодження, приведення чого-небудь у відповідність до чогось. Ознаками правового регулювання є:

- правове регулювання є різновидом соціального регулювання;
- за його допомогою відносини між суб'єктами набувають певної правової форми;
- правове регулювання має конкретний характер, тому що завжди пов'язане з реальними відносинами;
- воно має цілеспрямований характер - спрямоване на задоволення законних інтересів суб'єктів права;
- правове регулювання здійснюється за допомогою правових засобів, які забезпечують його ефективність;
- правове регулювання гарантує доведення норм права до їх виконання.

Підсумовуючи вище перераховані ознаки, можна зробити висновок, що правове регулювання - це здійснюване державою за допомогою права і

сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток [60, с. 95]. За допомогою правового регулювання відносини між суб'єктами набувають певної правової форми. Саме через норми права держава встановлює міру можливої та дозволеної поведінки. Способам правового регулювання відповідають регулятивно-статична та регулятивно-динамічна функції права. Покладаючи на осіб обов'язок утримуватись від вчинення певних дій, що суперечать нормам права, заборони встановлюють певну міру поведінки суб'єктів, дозволи забезпечують соціальну активність суб'єктів та певний рівень їх свободи, зобов'язання сприяють реалізації покладених на осіб обов'язків, їх виконання гарантується з боку держави у вигляді застосування юридичної відповідальності. Крім основних способів правового регулювання можна виділити ще і додаткові:

- стимулююча дія норм права;
- застосування засобів примусу;
- попереджувальна дія норма права [60, с. 96].

З допомогою цих засобів забезпечується належне використання наданих прав та виконання покладених на суб'єктів обов'язків, здійснюється утримання від заборон. Нормативне регулювання повинно забезпечувати єдиний порядок та стабільність у регулюванні суспільних відносин за допомогою прийняття нормативно-правових актів, розрахованих на багаторазове застосування. Індивідуальне регулювання базується на нормативному і має враховувати конкретну життєву ситуацію чи конкретну особу шляхом прийняття актів застосування права [60, с. 96]. Правове регулювання в суспільстві є важливою умовою створення стабільного правового порядку, а також органів, інститутів і установ, здатних забезпечити захист і охорону від порушень тих прав і інтересів громадян та інших осіб, що закріплені діючими нормами права.

Основними напрямками правового регулювання є:

- закріплення та охорона нових суспільних відносин;

- заборона певних суспільних відносин і поведінки;
- зміна характеру відносин у певній сфері;
- стимулювання розвитку певних суспільних відносин;
- сприяння (за допомогою нових законів) виникненню і формуванню нових відносин і суспільних явищ.

Наявність правового регулювання просто необхідна для забезпечення і гарантування в нормативному порядку волі в суспільстві. Така потреба обґрунтована низкою передумов, наприклад, таких, як утвердження справедливості, створення оптимальних умов для переважної дії в суспільстві різного роду факторів. Відсутність же ефективного механізму правового регулювання породжує свавілля в суспільному житті людей. Слід зазначити, що з розвитком суспільства змінюється і предмет правового регулювання. Одні відносини відмирають і тому виходять зі сфери правового регулювання, інші починають активно впливати на життя суспільства, і тому виникає потреба в їх правовому регулюванні [60, с. 97].

Враховуючи високий рівень творчості при виконанні адвокатами своїх професійних завдань, багатовікова історія існування та розвитку інституту правозахисту сформувала свої, специфічні вимоги та стандарти до цього виду діяльності. Більшість із них закріплено в міжнародних актах відповідно до міжнародного та національного законодавства. Певні правила поведінки адвокатів визначаються корпоративними документами та рішеннями. Значна увага при здійсненні адвокатами своїх фахових завдань приділяється стандартизації вимог щодо етичних аспектів такої діяльності [61, с. 24]. Тому надзвичайна важливість функціонального навантаження, а також статус адвокатури як незалежного формування вимагає нормативного закріплення специфічних засад (стандартів) її організації та діяльності. Адвокатське мистецтво є сукупністю глибоких теоретичних знань, широкого та різноманітного практичного досвіду, скріплених високопрофесійною культурою

та загальнолюдським рівнем моральності поведінки. Виходячи з цього можна зробити висновок щодо визначеності адвокатської діяльності стандартами рівня фахово-теоретичної та практичної підготовки, відповідності поведінки адвоката нормам моралі та професійної етики. Враховуючи викладене, стандарти адвокатської діяльності можна поділити за кваліфікаційними вимогами на:

- вимоги до теоретично-освітньої підготовки;
- вимоги до практичного стажу роботи;
- етичні вимоги професійної підготовки;
- моральні правила побутової поведінки.

Саме про такі засади йдеться в чинних правових актах. Однак сьогодні в Україні немає систематизованого нормативного акта, який дозволив би зробити висновок про запровадження в нашій державі вимог і правил, котрі розглядаються світовою адвокатською спільнотою як специфічні стандарти функціонування адвокатури.

Конституція України (ч. 2 ст. 59) [5] проголошує, що «для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура». Саме це конституційне положення закладає загальні законодавчі засади діяльності адвокатури в Україні, розкриває її роль, завдання та повноваження. Зазначена норма – це єдина в Конституції норма, в якій зустрічається слово “адвокатура” [61, с. 36]. Утім, ще деякі статті Конституції в тому чи іншому аспекті торкаються діяльності української адвокатури з надання правової допомоги. Так, ч. 4 ст. 29 передбачає право заарештованого чи затриманого користуватися правовою допомогою захисника. Стаття 63 гарантує підозрюваному, обвинуваченому та підсудному право на захист [61, с. 38]. Слід також зазначити, що права і свободи, передбачені статтями 29, 59, 63, не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 64 Конституції України [5]), тобто право на захист, згідно з Основним законом України, є

правом абсолютним, і тому будь-яке втручання у здійснення цього права з боку держави має визнаватися неправомірним. У Законі України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] не міститься згадки про правове регулювання діяльності адвокатури іншими нормативними актами, окрім законодавчих. З цього можна зробити висновок, що ніяка нормотворча активність повноважних державних органів не може впливати на встановлені законами і лише законами регуляторні засади щодо адвокатської діяльності [61, с. 45].

Таким чином, правове регулювання адвокатури в Україні може здійснюватись як законами (“Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13], “Про судоустрій і статус суддів” [16], процесуальними кодексами України, які також визначають форми та порядок участі адвокатів у кримінальному, цивільному, господарському процесах та в адміністративному провадженні, оскільки права адвоката залежно від виконуваних ним у процесі функцій потребують конкретизації і деталізації їх застосування саме у відповідній процедурі), так і указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, іншими підзаконними актами. Чинний Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”, прийнятий Верховною Радою України в 2012 р. [13], уперше на рівні Закону України встановив такі принципи та організаційні форми діяльності адвокатури, які фактично започаткували в новітній історії України перший етап у реформуванні української адвокатури. Зокрема, у ст. 4 цього Закону встановлено, що адвокатура України здійснює свою діяльність на принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму і конфіденційності. Проте вказаний закон на сьогодні не відповідає реаліям часу, зокрема потребує удосконалення ст. 1, котра визначає адвокатуру України як добровільне професійне громадське об’єднання [61, с. 46].

Незважаючи на те, що ще в 1995 р., при прийнятті України в члени Ради Європи, Україну офіційно зобов’язали створити професійну організацію адвокатів, ми спостерігаємо, що замість кроків до її утворення, а також

приведення законодавства, яке регулює адвокатську діяльність, у відповідність до міжнародних документів і Конституції України [5], йде безпрецедентна гра із законопроектами про адвокатуру, яких за останні роки подавалося близько десяти [61, с. 48]. Слід зазначити, що законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність стосується спеціального суб'єкта – адвоката; професійні права, обов'язки, гарантії, порядок відповідальності, засади здійснення професії, етичні норми поширюються лише на особу, яка має такий статус та діє відповідно до нього.

Особливе місце в системі правового регулювання діяльності адвокатури посідають Правила адвокатської етики. Відповідно до Основних положень про роль адвокатів, прийнятих у серпні 1990 року VIII Конгресом ООН щодо запобігання злочинам, професійні асоціації адвокатів відіграють важливу роль у підтриманні професійних стандартів та етичних норм: “Кодекси професійної поведінки адвокатів мають розроблятися їх відповідними органами згідно із законодавством, що відповідає положенням національного права і звичаям, та визнаними міжнародними стандартами і нормами” (п. 26). Встановлено також, що дисциплінарне провадження має здійснюватися згідно з кодексом професійної поведінки та іншими визнаними стандартами та етичними нормами адвокатської професії (п. 29). Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 25 жовтня 2000 р. про свободу здійснення професійних адвокатських обов'язків також передбачають обов'язковість етичних правил для осіб, які займаються консультуванням громадян [61, с. 49].

Оскільки в Україні відсутня єдина професійна організація адвокатів, то таким “відповідним органом адвокатури”, про який іде мова в п. 26 Основних положень, котрий вправі схвалити правила адвокатської етики, визначено Вищу кваліфікаційну комісію адвокатури. Відповідно до ст. 9 Конституції України [5] “чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України” [62, с. 47]. 3

цього впливає, що діяльність адвокатури в Україні регулюється також і певними нормами відповідних міжнародних договорів. Передусім слід звернути увагу на Конвенцію про захист прав людини та основних свобод, яка набрала чинності для України 11 вересня 1997 р. Цей фундаментальний міжнародно-правовий документ передбачає низку прав і свобод людини, які безпосередньо стосуються адвокатури [62, с. 51]. Так, центральним із цієї точки зору є право кожного захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника на свій власний вибір або, за відсутності коштів для оплати правової допомоги, одержувати таку допомогу безкоштовно, якщо цього вимагають інтереси правосуддя (п. (с) ч. 3 ст. 6 Конвенції). Крім того, Конвенція містить й інші права, які торкаються адвокатської діяльності: це, по-перше, права, що можуть бути реально здійснені особою лише за професійної участі адвоката, і, по-друге, права людини, які відіграють роль гарантій для здійснення адвокатом своїх професійних повноважень. До першої групи можна віднести, наприклад, право не бути позбавленим волі інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом (ч. 1 ст. 5); право на справедливий і безсторонній судовий розгляд (ч. 1 ст. 6) тощо. До іншої групи належать, зокрема, такі права людини, як презумпція невинуватості (ч. 2 ст. 6); право мати достатньо можливостей та часу для підготовки до захисту (п. (b) ч. 3 ст. 6); право допитувати свідків обвинувачення та вимагати викликати і допитувати свідків, які можуть свідчити на користь захисту, на тих самих умовах, що і свідків обвинувачення (п. (d) ч. 3 ст. 6) тощо [62, с. 55].

Важливе значення на міжнародному рівні мають основні засади функціонування адвокатури, які нормативно закріплені в Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (прийнятий делегацією 20-ти країн-учасниць на пленарному засіданні в Страсбурзі у жовтні 1988 р.) та у вже згадуваних вище Основних положеннях про роль адвокатів (прийняті Восьмим Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р.).

Не викликає сумніву, що положення першого із вказаних документів доцільно використовувати під час розроблення й удосконалення нормативно-правових актів, якими визначаються засади функціонування адвокатури, оскільки Україна нині намагається привести національне законодавство у відповідність до вимог, що ставляться Європейським Співтовариством [62, с. 58]. Щодо Основних положень про роль адвокатів, то приписи цього документа є формально обов'язковими для України, оскільки, по-перше, даний акт прийнятий під егідою Організації Об'єднаних Націй; по-друге, адресатами Основних положень є уряди та інші державні органи країн – членів ООН; по-третє, нормативну базу цього документа становлять чинні акти ООН (зокрема Статут ООН, Загальна декларація про права людини, Міжнародний пакт про громадські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Звід принципів для захисту усіх осіб, яких затримано, або тих, які перебувають в умовах тюремного ув'язнення, Декларація про основні принципи юстиції для жертв злочину й перевищення влади); по-четверте, Основні положення поряд із загальнополітичними й етичними деклараціями, постулатами, положеннями містять конкретні приписи, сформульовані у вигляді прав та обов'язків; по-п'яте, у низці приписів цього документа прямо зазначено, що він може використовуватись як самостійний критерій (поряд із національним законодавством) для оцінки діяльності адвокатів (наприклад пункти 19 та 29) [62, с. 59]. Аналіз положень загальних міжнародних документів, а також норм чинних актів законодавства України дозволяє вирізнити дві групи стандартів функціонування адвокатури. Перша група об'єднує найзагальніші вимоги, що ставляться до організації адвокатури як до добровільного професійного громадського об'єднання осіб, що мають певну освіту, підготовку і знання. Друга – визначає правила, якими керуються адвокати у процесі своєї діяльності, інакше кажучи – встановлює правила професійної етики осіб, яким у суспільстві відведена особлива роль. Адже призначення адвокатів не обмежуються

сумлінним виконанням своїх обов'язків у межах закону. Адвокати повинні діяти в інтересах права в цілому так само, як і в інтересах тих, чиї права і свободи їм довірено захищати. Отже, на адвокатів покладається цілий комплекс зобов'язань як юридичного, так і морального характеру, які часто вступають у взаємну суперечність. Такі зобов'язання Загальним кодексом правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства умовно поділяються на:

- зобов'язання перед клієнтом;
- зобов'язання перед судом та іншими органами влади, з якими адвокат контактує, виступаючи як довірена особа клієнта або від його імені;
- зобов'язання перед іншими представниками даної професії в цілому і перед будьким з колег зокрема;
- зобов'язання перед суспільством, для членів якого існування незалежної професії поряд з додержанням правових норм є найважливішою гарантією захисту прав людини перед державною владою та іншими інтересами суспільства [62, с. 63].

У міжнародних актах, окрім організаційних засад функціонування адвокатури, йдеться і про вимоги та правила професійної поведінки адвокатів. Так, в Основних положеннях про роль адвокатів підкреслюється, що держава, професійні асоціації адвокатів та навчальні заклади мають забезпечити адвокатам одержання відповідної освіти та підготовки і знання їх ідеалів та етичних обов'язків, у зв'язку з чим встановлюється необхідність розроблення кодексів професійної поведінки адвокатів національними органами, визначеними у законодавстві (пункти 9, 26).

Діяльність адвокатури, крім актів, перерахованих вище, регулюється також статутами адвокатських об'єднань. Статут — це документ, який визначає правовий статус, внутрішню структуру та засади діяльності тієї чи іншої організації, повноваження її органів управління, права і обов'язки її членів, порядок реорганізації та ліквідації, інші питання. Вирішення переважної

більшості питань організації та діяльності адвокатури має здійснюватись на основі норм, встановлених в їх статутах (положеннях), тобто на основі правил поведінки, встановлених відповідними самоврядними організаціями. Проте слід зазначити, що Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] не встановлює кола питань, які мають обов’язково включатися до статуту адвокатського об’єднання. Не існує також жодних вимог щодо форми статуту. Тому під час підготовки статуту до подання на реєстрацію слід враховувати загальні підходи, які сформувалися на практиці щодо створення подібних документів, та приписів ст. 4 Закону “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13], в якій перераховуються питання, що віднесені Законом до компетенції самого адвокатського об’єднання і регулюються статутом відповідного об’єднання [46, с. 153]. Це порядок утворення, діяльності, реорганізації та ліквідації адвокатських об’єднань, структура, штати, функції, порядок витрачання коштів, права та обов’язки керівних органів, порядок їх обрання. Зазначені питання мають бути визначені у Статуті [63, с. 42]. З урахуванням положень законодавства України про призначення захисника через адвокатське об’єднання та обов’язковості для керівника адвокатського об’єднання вимоги особи, яка провадить дізнання, слідчого, суду про призначення захисника, у Статуті слід зазначати цей обов’язок адвокатського об’єднання і його керівника, порядок призначення адвокатів об’єднання для виконання повноважень захисника. Враховуючи обов’язковість Правил адвокатської етики для об’єднань адвокатів (ст. 73), доцільно й ці питання врегулювати у Статуті. Як випливає з п. 2.3 Положення про порядок реєстрації адвокатських об’єднань, адвокати можуть укласти між собою установчий договір про створення адвокатського об’єднання та подати його разом зі статутом та іншими передбаченими Положенням документами на реєстрацію до Міністерства юстиції України [47, с. 509]. Отже, такий договір належить до установчих документів адвокатського об’єднання, але, зазначаючи це, слід

зробити важливе застереження – установчий договір не є джерелом права, яке регулює діяльність адвокатури відповідно до Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [2]. Це означає, що в установчому договорі адвокати – члени адвокатського об’єднання вільно можуть встановлювати між собою майнові відносини, закріплювати певні права чи обов’язки майнового характеру один щодо одного, вирішувати інші питання, але з одним принциповим обмеженням – положення установчого договору не можуть торкатися їх професійної адвокатської діяльності, не можуть обмежувати їх професійні права як адвокатів – членів об’єднання, не можуть втручатися у сферу професійних відносин адвоката з його клієнтом та (або) державними чи іншими установами [62, с. 77].

2.2. Стан нормативно-правового регулювання діяльності адвокатів

Не применшуючи значення та ролі наукових досліджень названих вище вчених, слід підкреслити, що вказана тема нині є малодослідженою, оскільки правове поле, яке регулює діяльність адвокатів, значно застаріло. Варто зважати, що воно й не може бути сталим, адже піддається впливові ринкових відносин, що динамічно розвиваються, а також норм міжнародних актів [63, с.

13]. Зокрема, залишається актуальним питання стосовно нормативно-правового забезпечення належної професійної підготовки та відповідних моральних якостей адвокатів, підвищення рівня їх професійної кваліфікації, оплати праці за рахунок коштів державного бюджету тощо. Запропоновані законопроекти в досліджуваній галузі ще й досі не набули статусу чинного закону та є дискусійними серед фахівців, а тому зазначена тема є актуальною [64, с. 81].

Вступивши в Ради Європи, України взяла на себе ряд зобов'язань, які стосуються, насамперед, приведення її правової та політичної систем у відповідність до вимог Ради Європи. Окрім того, порівняно недавно, 27 червня 2014 року, Україна підписала Угоду про асоціацію з Євросоюзом [64, с. 13]. Це цивілізаційний вибір українського народу на користь європейської демократії, правової держави та активного громадянського суспільства. Сьогодні Національна асоціація адвокатів України (НААУ) також стоїть перед нагальною потребою визначення нових векторів подальшого розвитку, що зумовлено загостренням політичної ситуації, рядом зовнішніх загроз та внутрішніх ризиків, погіршенням соціально-економічних показників у країні, трансформацію правової системи, що не могло не відобразитись на українській адвокатурі в цілому та на НААУ зокрема.

Також варто зазначити те, що у зв'язку з відсутністю плану заходів з реалізації стратегії реформ НААУ роль адвокатури як елемента, що забезпечує змагальність у процесі, неухильно зменшується. Хоча є надія, що адвокати самі зможуть долучитися до процесу розробки стратегії реформи адвокатури та подальшої імплементації передбаченого у ній плану заходів. Це має бути важливий та новітній документ, який повинен надалі пройти широке публічне обговорення [47, с. 14]. Він стане основою для подальшої роботи Національної асоціації адвокатів України, інших об'єднань адвокатів, надасть нове дихання подальшому реформуванню адвокатури в нашій країні. Ба більше, план заходів з реалізації стратегії реформ адвокатури повинен увійти до нової програми

Президента щодо державної правової політики під умовною назвою “Юстиція 2020” [79, с. 8]. При тому необхідно забезпечити закріплення в Конституції та законах суспільне значення, роль та місце адвокатури України у правовій державі. Добитися цього - це одне з головних завдань керівництва НААУ.

Роблячи висновок про перспективи розвитку адвокатури в Україні, слід звернути увагу на необхідність інституційного підходу до її подальших реформ, який передбачає врахування наступних аспектів:

- передумови реформування адвокатури;
- принципи реформування адвокатури;
- основні напрямки реформування адвокатури;
- завдання реформування адвокатури [75, с. 27].

Інституційний розвиток можна назвати одним із головних принципів подальшого реформування української адвокатури, серед яких також слід виділити:

- єдність адвокатських об'єднань у рамках всієї держави;
- організацію взаємовідносин з органами державної влади на основі партнерства;
- реформування інституту адвокатури в рамках вже існуючих міжнародних принципів і стандартів як в галузі надання юридичної допомоги так і в області адвокатської діяльності;
- позиціонування адвокатури як незалежної самоврядної організації, підпорядкованої не інтересам держави, а суспільства і спрямованої на забезпечення положень ст. 59 Конституції України [5], а саме на надання професійної юридичної допомоги [48].

Основними напрямками розвитку інституту української адвокатури слід визнати:

- імплементацію міжнародних правових стандартів, що стосуються надання юридичної допомоги та діяльності інституту адвокатури, в українську правову систему;
- реформу процесуального законодавства, спрямовану на вдосконалення незалежності адвокатів, підвищення гарантій їх захищеності, забезпечення рівноправності сторін у судовому процесі та на стадії попереднього слідства [35, с. 273];
- подальше реформування українського законодавства з метою формування самостійної, незалежної і єдиної системи адвокатських об'єднань України, діяльність якої регулюється здебільшого внутрішніми корпоративними нормами;
- подальше реформування українського законодавства з метою забезпечення діяльності українських адвокатів за кордоном та іноземних адвокатів на території України;
- створення нормативної бази, а також організаційного та матеріально-фінансового забезпечення обов'язкової професійної підготовки та перепідготовки українських адвокатів [65, с. 223].

На сьогодні в Україні існують всі передумови для подальшого реформування інституту адвокатури. Проте перед нею стає й цілий ряд проблем. Зокрема, це:

- невідповідність українського законодавства міжнародним стандартам у галузі надання кваліфікованої юридичної допомоги та організації діяльності адвокатури;
- відсутність механізму реалізації принципу рівності сторін у суді;
- недосконалість механізму надання юридичної допомоги;
- відсутність правового регулювання діяльності адвокатів на території інших держав [65, с. 243];

- відсутність безперервної і цілісної системи підготовки та перепідготовки професійних кадрів адвокатури;
- наявність певної залежності адвокатських утворень від діяльності органів державної влади;
- нестача самостійного, корпоративного регулювання адвокатських утворень;
- відсутність реальної незалежності адвокатів.

5 липня 2015 року в Києві відбувся I Міжнародний форум “Шляхи розвитку адвокатури в Україні в європейському співтоваристві”, організований за підтримки рад адвокатів регіонів України, інституцій Євросоюзу, органів адвокатського самоврядування країн-членів ЄС та СНД. Метою його проведення стало обговорення шляхів розвитку та інтеграції адвокатури України в професійне європейське співтовариство [65, с. 253]. За підсумками даного форуму було прийнято резолюцію, в якій його учасники узагальнили свої пропозиції щодо невідкладних заходів з реалізації стратегії реформи адвокатури України, які зможуть забезпечити сприятливі умови для імплементації законодавства Європейського Союзу у вітчизняний законодавчий простір. Крім того, резолюцією закріплено ряд зобов’язань, що покладаються на раду адвокатів України, яка у період між з’їздами виконує функції вищого органу адвокатського самоврядування, зокрема щодо забезпечення прозорості діяльності Ради і Національної асоціації адвокатів України, її підконтрольності та підзвітності адвокатському співтовариству [83, с. 48].

Проте, на жаль, 30 серпня ц.р. Радою адвокатів України ухвалено рішення № 96 “Про розгляд Резолюції I-го Міжнародного Форуму “Шляхи розвитку адвокатури України” від 5 липня 2014 року”, яким визначено, що викладені в резолюції доручення Раді адвокатів України щодо забезпечення виконання ряду дій не відповідають встановленій компетенції Ради. Хоча саме ця резолюція

форуму повинна була стати б дороговказом еволюційного розвитку адвокатури України [82, с. 15].

Отож, є два можливих варіанти перспектив розвитку української адвокатури:

- еволюційний;
- революційний.

Деякі кроки в цьому напрямку вже робляться. При виборі стратегії розвитку української адвокатури необхідно враховувати переваги і недоліки еволюційного і революційного шляху. Багато фактів говорять про перевагу еволюційного шляху. Проте, справа в тому, що адвокатська корпорація існує не автономно від інших соціальних інститутів, наприклад, вона тісно пов'язана з судовою системою [84, с. 55].

Є декілька пропозицій щодо плану заходів НААУ:

- підвищення міжнародного рівня української адвокатури;
- визнання НААУ міжнародними громадськими та професійними адвокатськими утвореннями (інтеграція української адвокатської спільноти у світову адвокатську спільноту);
- гармонізація законодавства України з законодавством Європейського Союзу [71];
- імплементація кращих норм регулювання та організації адвокатської діяльності, що існують в законодавстві інших країн, у законодавство України;
- підвищення професійної кваліфікації адвокатів України шляхом розвитку наукового та професійного обміну досвідом;
- розвиток зв'язків з об'єднаннями адвокатів інших розвинених держав для обміну досвідом роботи, спільного вирішення актуальних проблем адвокатури тощо;

- здійснення тісної співпраці з державними органами з метою забезпечення гарантії дотримання такими органами законодавства України та суспільних інтересів при здійсненні своєї діяльності;
- розширення зовнішніх контактів, зокрема з міжнародними правничими асоціаціями (IBA, CCBE, ABA) [35, с. 201];
- проведення круглих столів із представниками іноземних юридичних та адвокатських утворень;
- участь у законопроектній роботі, зокрема в напрямку покращення гарантій професійних прав адвокатів та розширення їх процесуальних повноважень в судах;
- залучення відомих національних та закордонних науковців до обговорення проблем адвокатури і суспільства України та вироблення пропозицій щодо їх вирішення;
- розробка методичних рекомендацій адвокатам у сфері надання правової допомоги, захисту своїх професійних прав та інтересів та захисту від неправомірних дій представників державних органів [81].

Ми всі повинні розуміти, що імплементацією реформ та її законодавчим забезпеченням треба займатися послідовно. Крім того, в основу стратегії розвитку адвокатури України необхідно покласти аналіз перспектив розвитку НААУ, завданнями якого є:

- визначення тенденцій і факторів, які впливають на розвиток організації;
- вибір векторів роботи на основі аналізу перспектив розвитку асоціації у різних видах її статутної діяльності та опрацювання пропозицій [49, с. 138].

Завдання та цілі для розвитку нормативно-правового регулювання діяльності адвокатів:

- перша стратегічна ціль - це участь у законотворчій діяльності країни та розвиток міжнародної співпраці;

- другою ціллю є підвищення стандартів здійснення адвокатської діяльності;
- третя ціль - це аналіз та формування громадської думки щодо роботи органів адвокатського самоврядування, донесення її до органів адвокатського самоврядування, налагодження тісної співпраці між структурними підрозділами НААУ та органами адвокатського самоврядування, а саме:
 - налагодження максимально ефективної системи комунікації з членами НААУ;
 - участь членів НААУ і підготовці проектів нормативно-правових актів;
 - надання правових висновків до проектів нормативно-правових актів для недопущення ризиків порушення прав людини та громадянина, будь-яких форм дискримінації, корупційних діянь тощо;
 - здійснення наукового забезпечення підготовки правових позицій ААУ;
 - організація круглих столів із представниками іноземних юридичних та адвокатських утворень;
 - участь у законопроектній роботі, зокрема в напрямку покращення гарантій професійних прав адвокатів та розширення їх процесуальних повноважень в судах;
 - надання форумам НААУ статусу міжнародних науково практичних конференцій [49, с. 168].
- посилення організуючої та координуючої ролі НААУ;
- моніторинг діяльності, аналітика, аналіз, виявлення недоліків щодо роботи органів адвокатського самоврядування [90, с. 24];

- проведення регулярних опитувань адвокатів щодо роботи органів адвокатського самоуправління;
- налагодження процесу проведення регулярних заходів, спільних заходів у регіонах;
- збільшення кількості заходів та ініціатив, направлених на обговорення актуальних питань адвокатської практики, обмін досвідом та вироблення спільних позицій з резонансних питань правничого життя країни;
- інтеграція української адвокатської спільноти у світову адвокатську спільноту;
- гармонізація законодавства України з законодавством Європейського Союзу [71];
- підвищення професійної кваліфікації адвокатів України;
- допомога та сприяння адвокатам України у проходженні стажувань, отриманні дозвільних документів (візова підтримка), підвищенні професійного рівня [49, с. 198].

Завданням стратегічного плану розвитку адвокатури України має бути:

- визначення місії та бачення розвитку НААУ на національному та регіональному рівнях;
- погодження факторів завоювання довіри адвокатів;
- встановлення пріоритетів у вирішенні наявних проблем в адвокатурі України [78, с. 23].

Щоб досягти поставлених цілей і виконати всі поставлені завдання потрібно створювати програми і послуги, які сприятимуть підвищенню професійного рівня адвокатів та покращуватимуть якість їх життя; заохочувати рівну та однакову участь у житті НААУ, професії та судовій системі всіма бажаючими; працювати над подоланням упередженості в професії та в судовій системі; працювати над впровадженням верховенства права; дбати про незалежність юридичної професії і судової влади [77, с. 117].

Щодо стратегічної комунікації в адвокатурі. Стратегічні судові справи адвокатури є справами, значення яких обмежується приватним інтересом одного адвоката, а впливає на розвиток правової системи. Стратегічне значення мають справи, які змінюють адміністративну чи судову практику або законодавство, а також справи, що спрямовані на захист прав і свобод, коли порушення мають масовий характер, особливо щодо порушення прав адвокатів.

Важливими стратегічними справами для адвокатури є притягнення до адміністративної відповідальності осіб за відмову на запит адвоката. Важливим завданням також є створення загальної комунікаційної стратегії для громадських організацій, адвокатів та юридичних компаній, які працюють у сфері стратегічного судового захисту [78, с. 23].

Стратегічний судовий захист це важливий інструмент, за допомогою якого правозахисники, адвокати та юристи мають змогу впливати на політику держави в сфері прав людини. Тому надзвичайно важливим є проведення спеціальних освітніх заходів з метою ознайомити учасників з специфікою судових тяганин [49, с. 228]. А для цього потрібно включити до плану заходів НААУ низку семінарів та тренінгів, під час яких досвідчені адвокати та правозахисники поділяться досвідом роботи з стратегічними справами. Серед переваг такої роботи можна виділити наступне:

- експертна підтримка справ провідними правозахисниками та адвокатами;
- інформаційна підтримка справ;
- в окремих випадках фінансова підтримка справ;
- обмін досвідом між учасниками [74, с. 35].

Першочерговим завданням має стати розвиток центру підвищення кваліфікації, адже створений НААУ центр так і не запрацював. Запропоновані постійно діючі безоплатні заходи з підвищення кваліфікації для адвокатів, що мали проводитися НААУ та регіональними радами, замінено на “масові заходи”

для отримання сертифікатів про підвищення кваліфікації. Порядок акредитації та сертифікації осіб, які проводять такі заходи, НААУ досі не затверджено.

Виникає питання: а як будуть зараховуватися такі сертифікати? Адже порядком підвищення кваліфікації чітко визначено, хто може бути в якості експерта чи лектора. Це питання до організаторів таких “курсів” [51, с. 317]. РАУ має звертати увагу не лише на успішні, а й на невдалі свої проекти та прийняті рішення. Необхідно посилити контроль за станом фінансування, порядком оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Думаю, внесення змін до Закону про безоплатну правову допомогу – це наступний етап реформування адвокатури. На момент прийняття Закону не були створені основні інституції НААУ, тому й досі ця сфера регулюється державою, і вже є перші приклади порушення принципів незалежності в роботі центрів з надання правової допомоги [78, с. 68].

Новим викликом для адвокатури та системи безоплатної правової допомоги є “зростання” адвокатів, що надають безоплатну правову допомогу, з органами слідства. НААУ, органи адвокатського самоврядування та комісії з якості в межах своєї компетенції мають всіляко сприяти забезпеченню незалежності адвоката в період реалізації Закону “Про безоплатну правову допомогу” [51, с. 328]. На підставі узагальнення проблем, які виникли під час реалізації Закону “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”, необхідно направити в парламент пропозиції щодо змін до Податкового кодексу [19], соціального захисту адвокатів, особливо питання пенсійного забезпечення. Питаннями захисту адвокатів у регіонах має займатися Комітет захисту прав адвокатів, не підміняючи регіональні ради адвокатів, а допомагаючи їм. Адже не секрет, що багато регіональних рад адвокатів тісно зрослися з правоохоронними органами на місцях, тому є ризики у захисті прав громадян [77, с. 174].

Інтерес до теми гарантій та адвокатської таємниці посилюється у зв'язку з випадками втручання в адвокатську таємницю з боку органів державної влади, що передбачає вироблення нових способів реагування НААУ на зазначені дії, а також викликає необхідність доктринального аналізу відповідальності осіб, які здійснюють таке втручання. Проблеми збереження адвокатської таємниці в професійній діяльності адвоката надзвичайно важливі і вимагають правильного розуміння державою та її органами статусу адвоката в суспільстві. Закон також не містить будь-яких норм, які передбачають або встановлюють спеціальну відповідальності за порушення прав адвокатів [76, с. 253].

В адвокатському співтоваристві накопичилася критична маса незадоволених існуючими проблемами. Важливо підготувати ряд звернень до судових інстанцій, а також ряд законодавчих ініціатив. Думка тисяч адвокатів – вагомий аргумент. І ми впевнені, що держава на наші пропозиції відреагує. Ми маємо виробити комунікаційну політику і стратегію НААУ, аби протистояти у часи випробувань, говорити одним голосом при реагуванні на виклики, що постають чи мають постати перед нами [77, с. 189].

Кожен адвокат має розуміти філософію рішень корпорації, яку ті, хто прийде після нас, будуть розвивати і збагачувати. Активізація, залучення адвокатів у процес формування стратегії розвитку адвокатської спільноти є одним з головних завдань, які стоять перед органами самоврядування сьогодні. Здійснити це можливо, зробивши процес прийняття рішень такими органами максимально прозорим і публічним. Ухваленню важливих для адвокатів рішень має передувати широке обговорення, тоді рішення не будуть піддаватися критиці, а, навпаки, будуть супроводжуватися колективною волею до виконання [73, с. 88].

Зараз адвокатура стикається з небажанням держави вести повноцінний діалог. Необхідно додатково лобіювати цілу низку гарантій незалежності адвокатів. Слід докласти багато зусиль для подальшого реформування в

адвокатських колективах, причому це мають бути зусилля самих адвокатів, вчених-правників та експертів. Залишиться тільки ініціювати, розробити, видати в цілому, затвердити і направити їх уповноваженому органу. Для цього ми активно включилися в процес внесення змін до закону про адвокатуру [2], КПК [13], Податкового кодексу [19]. Законодавство не може влаштовувати всіх і бути виключно позитивним. Але зараз, на мою думку, вже не час говорити про недоліки, оскільки перед нами стоїть інше, більш важливе завдання – зробити так, щоб реформа проходила з урахуванням пропозицій усіх адвокатів.

Адвокатське співтовариство об'єктивно зацікавлене в ефективності реформи правоохоронної системи, в незалежному, справедливому і кваліфікованому суді, у високому авторитеті судової влади, у розвитку правової державності в Україні [73]. Зараз готуються нові зміни до Закону “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [2], працює робоча група, і самими адвокатами вносяться вагомі пропозиції щодо вирішення проблем, що виникли при реалізації нинішньої редакції Закону, з метою посилення гарантій адвокатської діяльності. Останнім часом інформаційний фон навколо реформи професії знову на піку. Адвокатське співтовариство завмерло в нетерпінні і страху в очікуванні нових законодавчих ініціатив [74, с. 136].

Зараз адвокатурі України дуже потрібні серйозний, неупереджений і критичний аналіз ситуації, що склалася, чесне викриття причин помилок і невдач, визначення нагальних потреб корпорації, справжніх цілей і завдань розвитку, а також вибір найкращих засобів і методів для їх здійснення. За нинішніх непростих умов, що склалися в державі, правова система привертає пильну увагу громадян, політиків та міжнародної спільноти, а тому її представники особливо гостро мають усвідомлювати відповідальність, в т.ч. й моральну, і докладати максимум зусиль для наближення вітчизняного законодавства до європейського рівня і стандартів, в яких головне – права і свободи людини [71]. Адвокатура має стати взірцем для всього суспільства. І

незважаючи на те, що сьогодні забезпечені не всі умови для роботи адвокатів, я переконана, що принциповість, професіоналізм, вірність ідеалам правди і справедливості, відповідальність за результати своєї діяльності, за долю кожної людини завжди були і залишаються незаперечними заповідями нашої роботи [80].

2.3. Організація діяльності адвокатури в Україні

Захист прав і законних інтересів громадян і організацій забезпечує функціонування дієздатного інституту адвокатури з чітко визначеним статусом адвоката, адвокатських об'єднань і адвокатської діяльності. Діяльність адвокатури ґрунтується на нормах Конституції [5], де у ст. 59 передбачено, що

кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах діє адвокатура [51, с. 336]. Адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним згідно з Конституцією сприяти захисту прав, свобод людини та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, надавати їм іншу юридичну допомогу.

Поняття адвокатури відповідно до Закону “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] є узагальнюючим і не повністю відповідає загальним цілям, професійним правам та обов'язкам адвокатури як незалежного правового інституту. Виходячи з функцій та завдань адвокатури її не можна ототожнювати з об'єднанням громадян, тому що громадські організації — об'єднання громадян — створюються ними для задоволення та захисту своїх законних, економічних, соціальних, релігійних, творчих, ідеологічних та інших спільних інтересів. Професійне громадське об'єднання адвокатури створюється, в першу чергу, для захисту інтересів інших фізичних і юридичних осіб. Визнавши адвокатуру об'єднанням, законодавець визначає його з одного боку як професійне, з іншого — як об'єднання громадян [51, с. 388]. Слід також зазначити, що і раніше колегії адвокатів розглядалися як громадські організації з огляду на притаманні таким організаціям ознаки: незалежність від державних органів, спільність інтересів, самоврядування, добровільність об'єднання, єдність цілей, що поставлені перед ними, недержавний характер організації тощо. Разом з тим, є певні відмінності: об'єднання громадян лише одного професійного напрямку, наявність спеціального дозволу на здійснення діяльності, виконання в межах організації професійної роботи за оплату, обов'язкова відповідальність за неналежне здійснення обов'язків [87, с. 25].

Ознака добровільності у визначенні адвокатури полягає в тому, що визначення роду занять особою, яка має вищу юридичну освіту, є, безумовно, добровільним, особа вільно виявляє бажання скласти кваліфікаційні іспити, приймати присягу та брати на себе професійні обов'язки, її не можна примусити займатись адвокатською діяльністю. Добровільність об'єднання полягає у можливості за бажанням вільно вийти з числа осіб, які складають адвокатуру. Конституція України [5] передбачає, що надання правової допомоги не є виключною компетенцією адвокатури [52, с. 162]. Тому в державі правова допомога надається не тільки адвокатурою, яка є основним органом, що надає юридичну допомогу, а і юрисконсультами підприємств, юридичних відділів, радниками з правових питань. Представниками сторін у цивільному процесі, обвинуваченого і потерпілого в кримінальному процесі можуть бути близькі родичі, а також особи, які мають вчені ступені і звання у галузі правознавства, що не перебувають в органах адвокатури. Відповідно до чинного законодавства, особа, яка має юридичну освіту, може, не складаючи кваліфікаційного іспиту, займатися юридичною практикою на засадах підприємництва, не набуваючи статусу адвоката [83, с. 34].

КСУ у 2000 р. було дано тлумачення ст. 59 Конституції [5] щодо вільного вибору захисника. Суд дав роз'яснення, що підозрюваний, обвинувачений, підсудний, особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, можуть обирати захисником особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на подання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи [52, с. 175]. Своїм Рішенням від 16 листопада 2000 р. у справі № 13-рп/2000 за конституційним зверненням громадянина Г.І. Солдатова [24] КСУ визнав неконституційними положення ч. 1 ст. 44 КПК [7], згідно з яким захисником могла бути особа, яка має свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю, а також положення, щодо захисту допускаються за згодою підсудного лише близькі родичі, опікуни, піклувальники, чим

обмежується право на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим і підсудним як захисника своїх прав іншої особи [80, с. 273].

Також, не слід вважати адвокатуру органом сфери послуг (подібних до служб побуту), тому що послуги, що надаються адвокатурою, мають особливий правоохоронний характер. Адвокатура не є комерційною організацією, тому що оплата діяльності адвоката не є прибутком, а являє собою оплату праці. Конституційно визначені завдання адвокатури значною мірою відповідають основним напрямам, у яких ведеться адвокатська діяльність, а саме: здійснення повноважень захисника, представництва фізичних і юридичних осіб, надання правової допомоги громадянам України, особам без громадянства, іноземним громадянам та юридичним особам, тобто тим, хто її потребує [52, с. 192]. Виходячи з завдань адвокатури можна зробити висновок, що вона є одним з інститутів правової системи держави. Адвокатура як правовий інститут є посередником між державою та суб'єктами у громадському суспільстві. Національне законодавство та міжнародні документи містять норми щодо необхідності дотримання прав і свобод людини; адвокатська діяльність є одним із найважливіших механізмів сприяння виконанню цих норм [80, с. 273].

Основним завдання адвокатури є надання юридичної допомоги, конкретні види якої визначені ст. 19 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13]. Так, адвокати:

- звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб);
- представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях

незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими та службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами;

- ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;
- складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку;
- доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;
- бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг;
- збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою;
- застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом;
- посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів;
- отримувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань;
- користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами [52, с. 245].

Ст. 13-18 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] визначено організаційні форми діяльності адвокатів. Розрізняють наступні організаційно-правові види адвокатської діяльності як:

- Адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою (ст. 13).
- Адвокатське бюро (ст. 14). Адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту.
- Адвокатське об'єднання (ст. 15). Адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту.
- Об'єднання адвокатів (ст. 18). Адвокати мають право створювати в установленому законом порядку місцеві, всеукраїнські і міжнародні об'єднання [52, с. 364].

У вищезгаданих статтях передбачено також і порядок реєстрації адвокатських об'єднань та адвокатів, які займаються адвокатською діяльністю індивідуально. Зокрема Державна реєстрація адвокатського об'єднання та адвокатського бюро здійснюється в порядку, встановленому Законом України “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань” [18], з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом. Закон України “Про адвокатуру” 1992 р. відновив індивідуальну адвокатську діяльність, а також надав адвокатам право вільно обирати організаційну форму адвокатської діяльності, зокрема ст. 4 Закону встановлює, що адвокат має право займатися адвокатською діяльністю індивідуально. Відповідно колегії адвокатів припинили своє існування як єдино можлива організаційна форма здійснення адвокатської професії [53, с. 34]. Адвокати, які обрали заняття адвокатською діяльністю індивідуально, повідомляють місцевий орган влади про одержання свідоцтва про право на заняття адвокатською

діяльністю; реєструються у податкових органах, стають на облік у Пенсійному фонді, сплачують відповідні податки, обов'язкові платежі, відкривають банківський рахунок у встановленому порядку, мають свою печатку. Адвокатське бюро створюється одним адвокатом, який бажає користуватися статусом юридичної особи [35, с. 157].

Організаційною формою адвокатської діяльності є також адвокатські об'єднання (далі - АО), реєстрацію яких здійснює Міністерство юстиції України відповідно до Положення про порядок реєстрації адвокатських об'єднань, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27.04.1993 № 302, на підставі певних документів. Мін'юст реєструє адвокатські об'єднання, видає свідоцтва про їх реєстрацію і присвоєння відповідного номера, веде Реєстр адвокатських об'єднань, приймає рішень про виключення адвокатського об'єднання з Реєстру й анулювання свідоцтва. На сьогодні фактично існує подвійна реєстрація адвокатських об'єднань, оскільки вони після їх реєстрації Мін'юстом зобов'язані звернутися до державного реєстратора щодо включення АО до Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України [53, с. 57]. Закон “Про адвокатуру” від 1992 р. скорочує повноваження Мін'юсту щодо управління адвокатурою та його контрольних функцій, однак Мін'юст певним чином впливає на професійний рівень адвокатури і дисциплінарну практику, при ньому функціонують такі комісії адвокатури: кваліфікаційно-дисциплінарна і Вища кваліфікаційна [73, с. 311].

Відповідно ст. 19 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] видами адвокатської діяльності є:

- надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави;
- складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру;

- захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;
- надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні;
- представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;
- представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;
- представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань.

Адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом.

Заняття адвокатською діяльністю індивідуально - організаційна форма, за якою адвокат здійснює свою діяльність без створення юридичної особи. Відновлена ця норма Законом “Про адвокатуру” від 1992 р. Адвокат повинен повідомити місцевий орган влади про одержання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Він реєструється у податкових органах, стає на облік у Пенсійному фонді, сплачує відповідні податки, обов'язкові платежі, відкриває рахунок у встановленому законом порядку, має свою печатку [53, с. 127]. Адвокат від свого імені укладає угоди з громадянами та юридичними особами на надання правової допомоги. Адвокат може мати помічника або кількох помічників із числа осіб, які мають вищу юридичну освіту. Умови роботи визначаються контрактом між адвокатом (адвокатським об'єднанням) і помічником адвоката з додержанням законодавства про працю [73, с. 223].

Відповідно до ст. 13 Закону адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою. Він має такі права:

- відкривати рахунки в банках, мати печатку, штампи, бланки (у тому числі ордера) із зазначенням свого прізвища, імені та по батькові, номера і дати видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- мати помічників з числа осіб, які мають повну вищу юридичну освіту.

Помічники адвоката працюють на підставі трудового договору (контракту), укладеного з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, з додержанням вимог цього Закону і законодавства про працю. Помічник адвоката виконує доручення адвоката у справах, що знаходяться у провадженні адвоката, крім тих, що належать до процесуальних повноважень (прав та обов'язків) адвоката [54, с. 22]. Положення про помічника адвоката затверджується Радою адвокатів України. Помічнику адвоката забороняється сумішати роботу в адвоката з діяльністю, несумісною з діяльністю адвоката (ст. 16 Закону) [73, с. 234].

Адвокатське бюро-організаційна форма адвокатської діяльності, за якої адвокат діє із створенням юридичної особи один. Адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Найменування адвокатського бюро повинно включати прізвище адвоката, який його створив. Адвокатське бюро має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням [54, с. 27]. Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського бюро адвокат, який створив адвокатське бюро, протягом трьох днів із дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону. Стороною договору про надання правової допомоги є адвокатське бюро [73, с. 243].

Адвокат, який створює адвокатське бюро, має право:

- залучати до виконання укладених бюро договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах. При цьому адвокатське бюро зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності;
- наймати технічних та інших працівників (крім адвокатів);
- користуватися іншими правами, які згідно із законодавством належать юридичній особі.

Державна реєстрація адвокатського бюро здійснюється в порядку, установленому Законом України “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань” [18], з урахуванням особливостей, передбачених Законом (ст. 14 Закону). Адвокатські об'єднання, зареєстровані до набрання чинності новим Законом, зобов'язані протягом року привести свою діяльність та установчі документи у відповідність до вимог Закону. Адвокатське бюро не є суб'єктом комерційного господарювання, оскільки адвокатська діяльність не належить до підприємницької. Згідно з

законодавством України діяльність, яка здійснюється без мети одержання прибутку, визначається як некомерційна господарська діяльність (некомерційне господарювання). Вважаємо, що адвокатське бюро є однією з форм здійснення некомерційної господарської діяльності [54, с. 35]. На суб'єктів господарювання, які здійснюють некомерційну господарську діяльність, поширюються загальні вимоги щодо регулювання господарської діяльності, у тому числі щодо порядку створення та реєстрації. Адвокатські об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту. Адвокатське об'єднання має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням [73, с. 257].

Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського об'єднання, зміну складу його учасників адвокатське об'єднання протягом трьох днів із дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону. Державна реєстрація адвокатського об'єднання здійснюється в порядку, установленому Законом України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань" [18]. Стороною договору про надання правової допомоги є адвокатське об'єднання. Від імені адвокатського об'єднання договір про надання правової допомоги підписується учасником адвокатського об'єднання, уповноваженим на це довіреністю або статутом адвокатського об'єднання [54, с. 41].

Адвокатське об'єднання може залучати до виконання укладених об'єднанням договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Адвокатське об'єднання зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності. Об'єднання не займаються підприємницькою діяльністю, не отримують прибутку, не виконують роботи, не надають послуги - відповідно до

Конституції та чинного законодавства вони забезпечують право на захист та надають правову допомогу не на засадах підприємництва, а здійснюють це як специфічну конституційну функцію адвокатури [73, с. 261].

Адвокатські об'єднання є юридичними особами, вони діють на підставі законодавства та своїх статутів, які регулюють: порядок утворення, діяльності, реорганізації і ліквідації адвокатських об'єднань, структуру, штати, функції, порядок витрачання коштів, права й обов'язки керівних органів, порядок їх обрання та інші питання. Адвокатські об'єднання мають право відкривати в банках, як українських, так і іноземних, поточні і депозитні рахунки, мають печатку і штамп зі своїм найменуванням [54, с. 74]. Адвокатські об'єднання, зареєстровані до набрання чинності цим Законом, зобов'язані протягом року привести свою діяльність та установчі документи у відповідність до нового Закону “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13].

Адвокати мають право створювати в установленому законом порядку місцеві, всеукраїнські і міжнародні об'єднання. Адвокати, їх об'єднання можуть бути членами міжнародних організацій адвокатів та юристів (ст. 18 Закону) [5, 73, с. 263]. Рада адвокатів України забезпечує ведення Єдиного реєстру адвокатів України з метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України, адвокатів іноземних держав, які відповідно до цього Закону набули права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, про обрані адвокатами організаційні форми адвокатської діяльності. Внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України здійснюється радами адвокатів регіонів та Радою адвокатів України [55, с. 58].

До Єдиного реєстру адвокатів України вносяться такі відомості:

- прізвище, ім'я та по батькові адвоката;
- номер і дата видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, номер і дата прийняття рішення про видачу свідоцтва про

право на заняття адвокатською діяльністю (номер і дата прийняття рішення про включення адвоката іноземної держави до Єдиного реєстру адвокатів України);

- найменування і місцезнаходження організаційної форми адвокатської діяльності, номери засобів зв'язку;
- адреса робочого місця адвоката, номери засобів зв'язку;
- інформація про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю;
- інші відомості, передбачені цим Законом [55, с. 80].

Адресою робочого місця адвоката є місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності або адреса фактичного місця здійснення адвокатської діяльності, якщо вона є відмінною від місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності. У разі наявності декількох адрес робочих місць адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України вноситься лише одна адреса робочого місця адвоката [73, с. 266].

Адвокат протягом трьох днів із дня зміни відомостей про себе, що внесені або підлягають внесенню до Єдиного реєстру адвокатів України, письмово повідомляє про такі зміни раду адвокатів регіону за адресою свого робочого місця, крім випадків, якщо ці зміни вносяться на підставі рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Інформація, внесена до Єдиного реєстру адвокатів України, є відкритою на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України. Рада адвокатів України і відповідні ради адвокатів регіонів надають витяги з Єдиного реєстру адвокатів України за зверненням адвоката або іншої особи. Відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру адвокатів України, включаються до нього не пізніше дня, наступного за днем отримання радою адвокатів регіону відповідної інформації,

крім випадків, установлених цим Законом. Порядок ведення Єдиного реєстру адвокатів України затверджується Радою адвокатів України [55, с. 275].

Гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги. При встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час [55, с. 296]. Порядок дострокового розірвання договору визначений у ст. 29 - договір про надання правової допомоги може бути достроково припинений за взаємною згодою сторін або розірваний на вимогу однієї із сторін на умовах, передбачених договором. При цьому клієнт зобов'язаний оплатити адвокату (адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню) гонорар (винагороду) за всю роботу, що була виконана чи підготовлена до виконання, а адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язаний (зобов'язане) повідомити клієнта про можливі наслідки та ризики, пов'язані з достроковим припиненням (розірванням) договору [73, с. 271].

Стосовно прийняття доручення, то повноваження адвоката як захисника або представника в господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, кримінальному провадженні, розгляді справ про адміністративні правопорушення, а також як уповноваженого за дорученням у конституційному судочинстві підтверджуються в порядку, встановленому законом (ст. 26). Обрання правової позиції по справі - це формулювання суті правових вимог клієнта. Це пояснення (фактичний і юридичний) опис того, що сталося з точки зору сторони у справі, обвинувача чи захисника [56, с. 52].

Позиція у справі залежить від таких чинників: версії справи; процесуальної ролі сторін; цілей сторін у справі. При погодженні правової позиції по справі з клієнтом, адвокат повинен пояснити всі “за” і “проти” обраної тактики. Клієнт має розуміти свою роль і роль адвоката під час будь-якого процесу, також повинен розуміти позитивні і негативні наслідки обраної позиції [73, с. 302].

2.4. Особливості здійснення адвокатської діяльності: поєднання діяльності адвоката з діяльністю арбітражного керуючого або фізичної особи-підприємця

Правові засади організації та діяльності адвокатури регулюються Законом № 5076 [13], ст. 1 якого визначено, що адвокат - це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах і в порядку, передбачених цим Законом. Адвокатською діяльністю визнається незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. До інших видів правової діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню у разі порушення [13, 56, с. 61].

Першим кроком до здійснення адвокатської діяльності є отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Фізична особа, яка здійснює незалежну адвокатську діяльність, не може бути підприємцем у межах такої адвокатської діяльності. При цьому чинним законодавством не заборонено фізичній особі, яка здійснює незалежну адвокатську діяльність, бути підприємцем та здійснювати іншу (іншу від адвокатської) підприємницьку діяльність, не заборонену законом. Взяттю на облік або реєстрації в територіальних органах Міндоходів України підлягають усі платники податків. Передбачено, що взяття на облік фізичних осіб, які не є підприємцями та здійснюють незалежну професійну діяльність, проводиться за місцем постійного проживання на підставі поданих такою особою документів[81].

Після взяття на облік таким особам видається (направляється) довідка за формою № 4-ОПП, у якій перед прізвищем, ім'ям та по батькові обов'язково зазначається вид професійної діяльності (наприклад, "Приватний нотаріус", "Адвокат") [56, с. 76]. У разі якщо фізична особа зареєстрована як підприємець і при цьому отримала свідоцтво на право здійснення незалежної професійної діяльності, така фізична особа обліковується в територіальних органах

Міндоходів України як фізична особа-підприємець. У такому випадку фізична особа подає до територіального органу Міндоходів України заявку за формою № 5-ОПП з позначкою “Зміни” та копію свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. У довідці за формою № 4-ОПП перед прізвищем, ім’ям та по батькові такої особи зазначається “Фізична особа - підприємець” та вид професійної діяльності (наприклад, “Фізична особа - підприємець, адвокат”) [73, с. 85].

Візьмемо для прикладу поєднання діяльності адвоката з діяльністю арбітражного керуючого. Діяльність арбітражних керуючих регулюється Законом № 4212. З 19.01.2013 року діяльність арбітражних керуючих поряд з діяльністю приватних нотаріусів та адвокатів віднесено до незалежної професійної діяльності як форми діяльності самозайнятих осіб (до набрання чинності Законом № 4212 арбітражні керуючі здійснювали діяльність як суб’єкти підприємницької діяльності) [56, с. 83]. Арбітражним керуючим (розпорядником майна, керуючим санацією, ліквідатором) може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, стаж роботи за фахом не менше трьох років, або одного року - на керівних посадах, після отримання повної вищої освіти, пройшов навчання та стажування протягом шести місяців у порядку, встановленому державним органом з питань банкрутства, володіє державною мовою та склад кваліфікаційний іспит [74, с. 28].

Обмеження щодо кола осіб, які не можуть бути арбітражними керуючими, передбачено п. 2 ст. 97 Закону № 4212. Зокрема, не можуть бути арбітражними керуючими особи, які визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними, мають судимість за вчинення корисливих злочинів, не здатні виконувати обов’язки арбітражного керуючого за станом здоров’я, яким заборонено обіймати керівні посади, відмовлено в наданні допуску до державної таємниці або скасовано раніше наданий допуск за порушення законодавства у сфері

охорони державної таємниці, якщо такий допуск є необхідним для виконання обов'язків, у разі якщо з часу такої відмови або скасування минуло менше року [56, с. 89].

Відповідно п. 1 ст. 7 Закону № 5076 [13] несумісними з діяльністю адвоката є:

- робота на посадах осіб, зазначених у п. 1 частини першої ст. 4 Закону № 1700;
- військова або альтернативна (невійськова служба);
- нотаріальна діяльність;
- судово-експертна діяльність [80, с. 15].

Таким чином, положеннями законів № 4212 та № 5076 не передбачено прямої заборони щодо можливості здійснення діяльності арбітражного керуючого особою, яка здійснює адвокатську діяльність, і навпаки. Це обмеження прямо встановлено лише стосовно помічника арбітражного керуючого, який відповідно до п. 6 ст. 100 Закону № 4212 не може займатися підприємницькою (посередницькою) або адвокатською діяльністю, обіймати посади в органах державної влади або в органах місцевого самоврядування чи інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової та творчої діяльності [56, с. 139]. Водночас згідно з ст. 1 цього Закону арбітражний керуючий - фізична особа, призначена господарським судом у встановленому порядку у справі про банкрутство як розпорядник майна, керуючий санацією або ліквідатор із числа осіб, які отримали відповідне свідоцтво і внесені до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України. Адвокатом відповідно до частини першої ст. 6 Закону № 5076 [13] може бути лише фізична особа, яка отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [84, с. 54].

Згідно з абзацом другим п. 65.1 ст. 65 Податкового кодексу [9] фізичні особи, умовою здійснення незалежної професійної діяльності яких відповідно

до закону є державна реєстрація такої діяльності у відповідному уповноваженому органі та отримання свідоцтва про реєстрацію чи іншого документа (дозволу, сертифіката тощо), що підтверджує право фізичної особи на здійснення незалежної професійної діяльності, протягом 10 календарних днів після такої реєстрації зобов'язані стати на облік в територіальному органі Міндоходів України за місцем постійного проживання [35, с. 226]. Отже, згідно з вимогами, передбаченими положеннями законодавства України, умовою здійснення адвокатської діяльності, а також діяльності арбітражного керуючого є попереднє отримання особою, яка має намір здійснювати вищезазначену діяльність, відповідного свідоцтва, що, як зазначалося раніше, покладає на особу обов'язок стати на облік в територіальних органах Міндоходів України за місцем постійного проживання [83, с. 41].

Щодо діяльності а адвокатському об'єднанні, то згідно з п. 3 ст. 4 Закону № 5076 [13] адвокат може здійснювати адвокатську діяльність не лише індивідуально, а й організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання [13]. Адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), зареєстрованою в порядку встановленому Законом про держреєстрацію, що діє на підставі статуту, має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки зі своїм найменуванням (ст. 15 Закону № 5076) [13, 56, с. 147]. Отже, у разі якщо адвокат здійснює професійну діяльність у складі адвокатського об'єднання, не існує перешкод щодо одночасного здійснення ним діяльності арбітражного керуючого після отримання ним відповідного свідоцтва, внесення такого арбітражного керуючого до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України та взяття на облік як самозайнятої особи, яка здійснює незалежну професійну діяльність, в територіальних органах Міндоходів України [13, 79, с. 57].

Облік самозайнятих осіб відповідно до п. 65.2 ст. 65 Податкового кодексу [9] здійснюється шляхом внесення до Державного реєстру фізичних осіб-платників податків записів про державну реєстрацію або припинення незалежної професійної діяльності, перереєстрацію, взяття на облік, зняття з обліку, внесення змін стосовно самозайнятої особи, а також вчинення інших дій. Водночас територіальні органи Міндоходів України мають право відмовити фізичній особі, яка має намір провадити незалежну професійну діяльність, у розгляді документів, поданих нею для взяття її на облік (у тому числі як особи, яка має намір здійснювати діяльність арбітражного керуючого), на той факт, що відповідну особу вже взято на облік як самозайняту особу (зокрема, як особу, яка здійснює адвокатську діяльність) [76, с. 378].

У такому випадку особа вважатиметься такою, що здійснює незалежну професійну діяльність без взяття її на облік як самозайнятої особи. Самозайнята особа — платник податку, який є фізичною особою — підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності [77, с. 10].

Незалежна професійна діяльність — це участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, арбітражних керуючих, аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою — підприємцем і використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб [90, с. 57]. Таким чином, фізична особа, яка здійснює незалежну професійну діяльність, не може бути підприємцем у межах такої професійної діяльності. При цьому чинним законодавством не заборонено фізичній особі, яка здійснює незалежну адвокатську діяльність або діяльність арбітражного керуючого, бути

підприємцем і здійснювати іншу, іншу від незалежної, підприємницьку діяльність, не заборонену законом [77, с. 10].

А чи можуть адвокатську бюро та об'єднання отримати статус неприбуткової організації? Неприбуткові підприємства, установи та організації — це підприємства, організації та установи, основною метою діяльності яких є не одержання прибутку, а провадження благодійної діяльності та меценатства й іншої діяльності, передбаченої законодавством. Усі неприбуткові установи та організації, зареєстровані згідно з вимогами законодавства, вносяться територіальними органами Міндоходів України в установленому порядку до Реєстру неприбуткових організацій та установ [56, с. 150].

Таким чином, адвокатське бюро та об'єднання не мають законодавчих підстав для отримання статусу неприбуткової організації. Статтями 14 та 15 Закону № 5076 [13] визначено поняття адвокатського бюро та адвокатського об'єднання, порядок реєстрації та їх організаційно-правові форми. Зокрема, адвокатське бюро, створене одним адвокатом, та адвокатське об'єднання, створене шляхом об'єднання двох або більше адвокатів, є юридичними особами і діють на підставі статуту. Адвокатське бюро та адвокатське об'єднання можуть залучати до виконання укладених договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах [13].

Відносини між адвокатським бюро/об'єднанням залученими адвокатами регулюються Цивільним кодексом. При цьому такі адвокатські бюро/об'єднання повинні виконати функції податкового агента, які зобов'язані нарахувати, утримати та сплатити (перерахувати) до бюджету податок з сплаченого на користь таких платників доходу та повідомити про це територіальний орган Міндоходів України [56, с. 169]. Водночас під час виплати зазначеними суб'єктами господарювання — податковими агентами фізичним особам, які провадять незалежну професійну діяльність, доходів, безпосередньо пов'язаних з такою діяльністю, податок на доходи у джерела виплати не утримується в разі

надання такою фізичною особою копії довідки про взяття її на податковий облік як фізичної особи, яка провадить незалежну професійну діяльність [74, с. 29].

Незалежна професійна діяльність — це, зокрема, діяльність адвокатів за умови, що такі адвокати не є працівниками або фізичними особами — підприємцями та використовують найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб. Збільшення кількості найманих працівників для фізичних осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, чинним законодавством не передбачено [56, с. 183].

Водночас за договором про надання послуг одна сторона — виконавець зобов'язується за завданням другої сторони — замовника надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник — оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором [91, с. 59]. Якщо договором передбачено надання послуг за плату, замовник зобов'язаний оплатити надану йому послугу в розмірі, строки та порядку, встановлені договором. Виконання договору про надання послуг оформляється актом приймання-передачі виконаних робіт (наданих послуг), і результат його виконання оплачується замовником [76, с. 278].

Чинним законодавством передбачено кілька способів оподаткування доходів, отриманих фізичними особами від здійснення підприємницької діяльності, кожен з яких має певні обмеження та переваги, а також різний порядок оподаткування таких доходів, ведення обліку доходів і витрат та подання звітності. Так, порядок оподаткування доходів, отриманих фізичною особою — підприємцем від провадження господарської діяльності, крім осіб, які обрали спрощену систему оподаткування, де об'єктом оподаткування є чистий оподатковуваний дохід, тобто різниця між загальним оподатковуваним доходом (виручка у грошовій та негрошовій формі) і документально підтвердженими витратами, пов'язаними з господарською діяльністю такої фізичної особи — підприємця [77, с. 144].

До переліку витрат, безпосередньо пов'язаних з отриманням доходів, належать документально підтверджені витрати, що включаються до витрат операційної діяльності. Суб'єкти господарювання, юридичні особи та фізичні особи — підприємці, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на шість груп платників єдиного податку. Фізичні особи — підприємці мають право обрати першу, другу, третю або п'яту групу платників єдиного податку за умови дотримання передбачених цим Кодексом вимог. Оподатковуваним доходом вважається сукупний чистий дохід, тобто різниця між доходом і документально підтвердженими витратами, необхідними для провадження певного виду незалежної професійної діяльності. Фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, зобов'язані вести облік доходів і витрат від такої діяльності [73, с. 69].

Отже, якщо фізична особа, яка провадить незалежну адвокатську діяльність, одночасно здійснює підприємницьку діяльність на загальній системі оподаткування, така особа веде Книгу обліку доходів і витрат, в якій відображає отримані доходи та понесені протягом року витрати від здійснення обох видів діяльності. За результатами звітного року зазначена особа подає одну податкову декларацію про майновий стан і доходи у строки, передбачені для фізичних осіб — підприємців (протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) року). При заповненні податкової декларації поряд з доходами від адвокатської діяльності відображаються доходи від підприємницької діяльності, а також інші доходи із джерел їх походження з України та іноземні доходи. При цьому фізична особа самостійно розраховує податок на доходи фізичних осіб і сплачує його до бюджету в строки, тобто протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку подання декларації. У разі якщо фізична особа провадить незалежну адвокатську діяльність й одночасно здійснює підприємницьку

діяльність на спрощеній системі оподаткування, обліку та звітності, така особа веде дві книги обліку доходів і витрат:

- книгу обліку доходів і витрат — для відображення доходів, отриманих від незалежної адвокатської діяльності;
- книгу обліку заходів — залежно від обраної групи платника єдиного податку [79, с. 126].

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Міжнародні стандарти регулювання адвокатської діяльності

Міжнародне співтовариство юристів, та адвокатів зокрема, розробило міжнародні стандарти професійної діяльності юриста, що містяться в таких документах:

- “Мінімальні стандартні правила поведінки з ув’язненими”, прийняті на першому конгресі ООН з попередження злочинності та поведінки з правопорушниками 1955 р.;
- “Кодекс поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку” 1979р.;
- “Основні принципи, що стосуються незалежності судових органів” 1985р.;
- “Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою” 1985 р.;
- “Мінімальні стандартні правила Організації Об’єднаних націй, що стосуються здійснення правосуддя по відношенню до неповнолітніх (“Пекінські правила”)” 1985 р.;
- “Деонтологічний кодекс (Кодекс правил здійснення адвокатської діяльності адвокатів Європейського співтовариства)” 1988 р.;
- “Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів” 1990 р.;
- “Основні положення про роль адвокатів”, прийняті на VIII Конгресі ООН в 1990 р. тощо [80].

Міжнародні стандарти професійної діяльності юриста - це загальні деонтологічні вимоги (норми і принципи), що ставляться до юриста - судді, адвоката й інших фахівців у галузі права, незалежно від державних кордонів їхньої професійної діяльності з метою гуманізації суспільних відносин, утвердження законності та правопорядку в кожній країні світу. Деонтологічні

норми і принципи, визнані як міжнародні стандарти, гарантують належне виконання юристами їхніх функцій, що створює необхідні умови для життєдіяльності суспільства.

Зрозуміло, що кожна країна має свої традиції і специфіку в галузі діяльності працівників юридичної праці, обумовлені національним судоустроєм, структурою державної влади й управління, законодавством. Однак є загальні вихідні положення, що мають або повинні мати однакову силу в державах з гуманістичною і демократичною спрямованістю розвитку [57, с. 67]. Вихідні положення, що стали загальними правилами міжнаціональної діяльності (а не тільки національними правилами), - це міжнародні стандарти професійної діяльності юриста. Багато з них прийняті в Європейському співтоваристві і є обов'язковими для всіх країн-учасниць при перегляді національних деонтологічних норм із метою їхньої гармонізації і подальшого розвитку [74]. Однією із найважливіших подій міжнародного характеру, що свідчить про загальне розуміння і визнання етичних факторів юристами, стало прийняття Деонтологічного кодексу (м. Страсбург, жовтень 1988 року) [38, с. 136]. Суть цього міжнародного документа полягала у встановленні та визнанні обов'язковим дотримання правил адвокатської діяльності адвокатами Європейського співтовариства. Даний Кодекс вказує, що “прогресивний розвиток Європейського співтовариства й інтенсифікація діяльності адвоката усередині цього співтовариства в інтересах суспільства вимагає визначення однакових норм, застосованих до кожного адвоката співтовариства та його міжнаціональної діяльності”. Визначаючи особливу роль адвоката в житті людей і суспільства, Кодекс зазначає, що “його обов'язки не обмежуються сумлінним виконанням свого обов'язку в межах закону”. Адвокат повинен діяти в інтересах права в цілому, точно так само, як і в інтересах тих, чий права і свободу йому довірено захищати; не тільки виступати в суді від імені клієнта, але й надавати йому юридичну допомогу у вигляді порад і консультацій [57, с.

107]. У цьому зв'язку на адвоката покладається цілий комплекс зобов'язань як юридичного, так і морального характеру, що найчастіше вступають у взаємне протиріччя й умовно підрозділяються на такі категорії:

- зобов'язання перед клієнтом;
- перед судом та іншими органами влади, з якими адвокат вступає в контакт, виступаючи як довірена особа клієнта чи від його імені;
- перед іншими представниками даної професії в цілому і перед кожним із колег окремо;
- перед суспільством, для членів якого існування вільної і незалежної професії поряд із дотриманням правових норм є найважливішою гарантією захисту прав людини перед державною владою й іншими інтересами суспільства [84, с. 137].

Правила професійної етики адвоката, згідно з Деонтологічним кодексом (пункт 1.2.1), передбачають добровільне виконання їх тими, на кого поширюється їхня дія, з метою забезпечення виконання адвокатом своїх обов'язків так, як це прийнято в будь-якому цивілізованому суспільстві. Недотримання адвокатом цих правил карається аж до застосування до нього дисциплінарних санкцій. Етичними принципами діяльності адвоката Деонтологічний Кодекс (пункт 2) вважає його:

- незалежність - “завдання, які адвокат виконує у процесі професійної діяльності, вимагають його абсолютної незалежності і відсутності будь-якого впливу на нього, пов'язаного, у першу чергу, з його особистою зацікавленістю чи з тиском ззовні. Незалежне положення адвоката сприяє зміцненню в суспільстві довіри до процедур правосуддя і неупередженості суддів. Таким чином, адвокату варто уникати якого-небудь обмеження власної незалежності і не поступатися принципами професійного обов'язку заради інтересів клієнта, суду чи інших осіб”;

- довіру і особисту порядність - “довірчі відносини між адвокатом і клієнтом можуть виникнути лише у випадку відсутності в останнього сумнівів щодо порядності, чесності і сумлінності адвоката”;
- конфіденційність - “на обов’язок дотримання конфіденційності не поширюється дія терміну давнини” [84, с. 137].

Стаття 3.1.3 попереджає: “Адвокат не повинен здійснювати ведення справи, що свідомо не відповідає рівню його професійної компетенції, без участі в ньому іншого адвоката, що володіє необхідною компетенцією” [57, с. 116]. Наступні пункти Декларації проголошують, що “при дотриманні належної поваги до суду адвокат зобов’язаний захищати інтереси клієнта сумлінно і з максимальною для нього вигодою, однак не виходячи за передбачені законодавством межі; адвокат у жодному разі не повинен повідомляти суду свідомо недостовірні чи помилкові відомості” [81].

Останні статті документа регулюють професійні стосунки адвокатури: “Дух корпоративної єдності представників даної професії передбачає відносини довіри і співробітництва, підтримувані адвокатами між собою заради інтересів клієнтів і задля запобігання непотрібним суперечкам”. Протиставлення професійних інтересів інтересам правосуддя й інтересам осіб, що цього домагаються, у будь-якому випадку визнається невиправданим. У своєрідному підсумку до Кодексу виражається побажання, “щоб тлумачення і застосування національних деонтологічних правил професійної практики в міру можливості здійснювалося в майбутньому відповідно до положень даного кодексу” [58, с. 49]. Застосування норм Деонтологічного кодексу в міжнаціональній діяльності зобов’язує адвокатів підкорятися нормам своєї колегії тільки в тому випадку, якщо норми останньої не суперечать нормам цього Кодексу [21, 72, с. 137].

Однією з найважливіших деонтологічних вимог до діяльності юриста, що стала міжнародним стандартом, є незалежність юридичної професії як гарантія справедливого правосуддя, здійснення захисту прав людини і надання правової

допомоги. Незалежність представника юридичної професії (судді, адвоката) означає відсутність будь-якого тиску на нього як власної зацікавленості, так і зовнішніх впливів [58, с. 79]. Незалежність необхідна і для забезпечення довіри з боку представників суміжних професій (довіра до адвоката з боку суддів) та з боку клієнтів. Незалежність юридичної професії (судді, адвоката) забезпечується:

- її гарантуванням державою і закріпленням цих гарантій у Конституції чи/і законах;
- справедливою системою організації юстиції, що виключає будь-які необґрунтовані втручання чи обмеження;
- безстороннім вирішенням судових органів, тобто рішенням на основі фактів і відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонукання, тиску, погроз чи будь-якого втручання;
- створенням умов для одержання громадянами правової допомоги з боку обраного чи незалежного адвоката для захисту їхніх прав;
- підтримкою професійними юридичними організаціями професійних стандартів і етичних норм;
- взаємодією з урядовими й іншими інститутами для досягнення цілей правосуддя і процесі розробки національного законодавства і практики його застосування;
- наявністю незалежних самокерованих асоціацій юристів, визнаних чинним законодавством і здатних забезпечити незалежність юридичної професії, захистити юристів від необґрунтованих обмежень, порушень та ін [79, с. 14].

Службова несумісність означає неучасть юриста у комерційній чи іншій діяльності, що відрізняється від його професії, і зобов'язує його дотримуватися норм про службову несумісність, прийнятих юристами даної країни. Службовою несумісністю Деонтологічний кодекс визнає також заняття ад-

вокатом адміністративної посади в органах юстиції, здійснення певних посадових обов'язків і функцій.

Ще одна деонтологічна вимога до працівника юридичної сфери, що є міжнародним стандартом, - гласність, але тільки там і тоді, коли це не заборонено [58, с. 91]. Юрист зобов'язаний зберігати професійну таємницю по відношенню до своєї роботи та клієнтів і конфіденційну інформацію, отриману в ході виконання ним своїх обов'язків. Згідно з “Пекінськими правилами”, при здійсненні правосуддя стосовно неповнолітнього повинні поважатися його права на конфіденційність на всіх етапах слідства, щоб уникнути заподіяння шкоди через непотрібну гласність чи через шкоду для його репутації. Четверта вимога виражається в захисті юристом (адвокатом), наскільки можливо, інтересів свого клієнта так само, як своїх власних інтересів чи інтересів колеги по професії в цілому [77, с. 9].

Можна продовжити перерахування деонтологічних вимог, що мають міжнародний характер, однак їхнє спільне джерело - в головному принципі - дотриманні основних прав людини. Введення в дію “Кодексу поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку” (1979) мало на меті здійснення правопорядку посадовими особами правоохоронних Органів відповідно до принципу дотримання прав людини. Згідно з цим Кодексом, кожен орган охорони правопорядку повинен відповідати перед громадськістю і бути їй підзвітним, а кожна посадова особа, будучи частиною системи карного правосуддя, - запобігати злочинам, вести боротьбу з ними [58, с. 97]. Поведінка посадових осіб з підтримання правопорядку повинна відповідати таким правилам (принципам):

- поважати і захищати гідність і права людини;
- застосовувати силу тільки при крайній необхідності й у тій мірі, в якій це потрібно для виконання професійних обов'язків;
- зберігати в таємниці відомості конфіденційного характеру;

- виявляти обережність при зберіганні та використанні інформації, що стосується особистого життя інших осіб чи може зашкодити їхнім інтересам і репутації;
- не чинити самому, не підбурювати інших і не ставитися терпимо до катувань чи інших нелюдських дій і покарань, не виправдовувати їх винятковими обставинами або посиланнями на розпорядження вищестоящих осіб;
- поважати закон і “Кодекс” [75, с. 34].

Міжнародні стандарти в галузі професійної юридичної діяльності, складені відповідно до ст. 1 Загальної декларації прав людини: *“Усі люди народжуються вільними і рівними у своєму достоїнстві і правах”*, - знайшли своє втілення в Конституції [1] й інших нормативно-правових актах України, в Дисциплінарних статутах працівників правоохоронних органів, у Положеннях про дисциплінарні комісії й ін. Вони є моделлю для подальшого вдосконалення професійної майстерності юристів в умовах побудови демократичної, гуманістично спрямованої, правової держави в Україні.

Спираючись на вищенаведене, можна виділити дві основні групи правових джерел, що містять міжнародні стандарти в області адвокатури. Перша група - це різні міжнародні договори загального характеру, регулюють адвокатську діяльність в основному опосередковано. Закріплюючи гарантії права на захист, на отримання кваліфікованої юридичної допомоги, встановлюючи основи справедливого судового захисту, ці угоди визначають тим самим і базові принципи організації і діяльності адвокатури [59, с. 12]. Сюди можна віднести Конвенцію про захист прав людини і основних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Загальну декларацію прав людини [10], а також документи, що закріплюють стандарти затримання, взяття під варту і утримання під вартою (Звід принципів для захисту від осіб, затриманих або знаходяться в умовах тюремного ув'язнення (9 грудня 1988

року), Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (20 серпня 1955 року). Так, згідно з “З” ч. 3 ст. 6 Конвенції та п. “D” ч. 3 ст. 14 Пакту кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право захищати себе через правову допомогу захисника, а за браком коштів для оплати послуг захисника - користуватися послугами призначеного йому захисника безкоштовно [59, с. 18]. Частина 1 ст. 11 декларації вимагає забезпечення “всіх можливостей для захисту” особам, обвинуваченим у скоєнні злочинів. Частина 1 п. 17 Зводу принципів закріплює право кожного затриманого особи на отримання юридичної допомоги з боку адвоката [38].

Другу групу складають конкретні міжнародні стандарти кваліфікації адвокатів, організації діяльності адвокатури, міжнародних норм про права, обов'язки та відповідальність адвокатів. Норми такого характеру містяться в Основних положеннях про роль адвокатів, прийнятих Восьмим конгресом ООН з попередження злочинів (27 серпня - 7 вересня 1990 року), в Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятому радою асоціацій юристів і юридичних товариств Європи (далі - САЮЮОЕ) 28 жовтня 1988 року, в Хартії ключових принципів Європейської юридичної спільноти, прийнятої САЮЮОЕ 24 листопада 2006 року [23, 84, с. 54]. Хартія носить рекомендаційний характер, але наочно відображає найосновніші міжнародні стандарти в області адвокатури. Це принципи свободи і незалежності адвоката, адвокатська таємниця, уникнення конфлікту інтересів, підтримання професійної честі і гідності адвоката, захист інтересів клієнта, компетентність, повага колег, принцип законності, корпоративне самоврядування. Основні положення ООН закріплюють також закріплюють основи взаємодії адвокатури та держави і в першу чергу незалежність адвокатури. Встановлюється обов'язок держав надати гарантії такої незалежності - корпоративне самоврядування, адвокатський імунітет (п. 16-23, 28). Крім того, підкреслюється публічна функція адвокатури і обов'язок

держави і зв'язку з цим забезпечити її реалізацію - доступ громадян до кваліфікованої юридичної допомоги, в тому числі безкоштовно (п. 2, 3, 5-8) [59, с. 24].

Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства [3] встановлює також ряд правил професійної етики для адвокатів. Крім названих а Хартії, це перш за все основні принципи взаємовідносин адвоката з клієнтом: забезпечення довірчих відносин з клієнтом, питання реклами, гонорарної політики (в тому числі заборона винагороди “за результатом” - *rustumdequotalitis*, питання передоплати і поділу гонорару з іншими особами), професійного страхування, поєднання адвокатської та іншої діяльності. Також Кодекс закріплює основи взаємовідносин адвокатів між собою і правила поведінки адвоката за участю в судочинстві. Його норми в значній мірі імплементовані в діючі Правила адвокатської етики [78, с. 22].

3.2. Адвокатська діяльність в порівняльному аспекті законодавства України та Польщі

Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] покликаний забезпечити максимальне наближення правового статусу українського адвоката та адвоката держави-члена Європейського союзу. Проте з аналізу зазначеного закону та закону Республіки Польща “Про адвокатуру” [93] випливають значні відмінності у правовому регулюванні адвокатської діяльності. Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод (ратифікована Республікою Польща 19 вересня 1993 року, Україною 17 липня 1997 року) [10] передбачає право кожної людини на правову допомогу. В Україні це право гарантоване ст. 59 Конституції, відповідно до якої кожен має право на правову допомогу, тобто будь-яка людина у разі необхідності може звернутись до фахівця за кваліфікованою юридичною допомогою [60, с. 100]. Польський законодавець, звужуючи сферу надання правової допомоги, у ст. 49 Конституції [5] закріплює, що кожному, стосовно кого порушено кримінальну справу, гарантується право на правову допомогу на усіх стадіях кримінального провадження. У обох державах основним інститутом надання правової допомоги є адвокатура, проте ознаки, завдання, принципи діяльності, вимоги до осіб, що здійснюють адвокатську діяльність, дещо відрізняються [37].

Порівнюючи діяльність системи адвокатури України та Польщі, першою істотною відмінністю, на яку варто звернути увагу, є залежність органів адвокатури від органів державної влади. Так, законодавство України визначає адвокатуру як недержавний самоврядний інститут, що самостійно вирішує питання її організації і діяльності [60, с. 104]. Наведене свідчить про незалежність адвокатури від органів державної влади. Законодавство Польщі, навпаки, визначає певну залежність адвокатури від органів юстиції. Зокрема, у ст. 6 Закону “Про адвокатуру” [83] зазначається, що нагляд і контроль за

діяльністю органів адвокатури належить до повноважень Міністра юстиції; якому належить право визначення спеціальної загальнообов'язкової форми одягу для адвокатів, що беруть участь у судовому засіданні (ст. 7); перевірки діяльності обласних адвокатських рад (керівники рад зобов'язані щорічно до 15 березня подати звіт про проведення контролю за діяльністю адвокатів, що належать до даної ради (ст. 8а); встановлення терміну виконання обов'язку сплати страхових внесків та мінімального розміру страхових виплат; звернення до Верховного суду про визнання недійсними неправових актів органів адвокатури (ст. 14); звернення до Державного з'їзду адвокатів або до Головної ради адвокатів про винесення рішення у справі, що належить до їх компетенції; визначення мінімального розміру оплати послуг адвоката; встановлення максимального розміру оплати послуг адвоката за надання первинної або вторинної безоплатної правової допомоги (оплата здійснюється з державного бюджету; надання особі, що склала кваліфікаційний іспит, статусу адвоката шляхом внесення запису до офіційного реєстру адвокатів (ст. 69)); очолення комісії із підготовки завдань та проведення кваліфікаційних іспитів [83].

Другою суттєвою відмінністю адвокатської діяльності у Польщі та в Україні є організаційно-правова форми її здійснення. Так, Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] встановлює можливість здійснення адвокатами професійної діяльності як індивідуально, так і в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання. Адвокат, що здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою [60, с. 115]. Обравши таку організаційно-правову форму, українські адвокати зустрічаються із проблемою занадто високих ставок оподаткування та неможливістю перейти на спрощену систему сплати податків. Більш сприятливою формою діяльності адвоката в Україні може бути адвокатське бюро – юридична особа, яка створюється одним адвокатом [86, с. 33]. Відповідно до норм законодавства України, створюючи адвокатське бюро,

адвокат може обрати для себе організаційну форму – товариство або приватне підприємство та будь-яку систему оподаткування. Найбільш оптимальною організаційно-правовою формою діяльності кількох адвокатів, що вирішили працювати спільно, є адвокатське об'єднання. Але проблемним залишається питання великих адвокатських об'єднань (колегій), котрі на даний момент є дуже поширеними у регіонах. Зазвичай членства у таких об'єднаннях адвокат набував автоматично із отриманням свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю [97]. Проте практичну діяльність із клієнтами, укладення договорів про надання правової допомоги він здійснював самостійно. Новий ж закон містить положення про те, що стороною договору виступає адвокатське об'єднання. У зв'язку із цим можуть виникнути певні конфлікти інтересів або обставини, що унеможливлюють укладення такого договору. Зокрема, якщо до складу адвокатського об'єднання (колегії) входять усі адвокати одного регіону, укладення договорів про надання правової допомоги об'єднанням із позивачем та відповідачем в одній справі одночасно може бути розцінено як порушення адвокатської таємниці, як порушення Правил адвокатської етики [61].

Організаційно-правовими формами діяльності адвокатів у Республіці Польща виступають адвокатські канцелярії, адвокатські об'єднання та господарські товариства. При цьому законодавець в імперативному порядку визначає тип господарського товариства, який можуть обрати адвокати для здійснення своєї діяльності [90, с. 24]. Зокрема, це:

- цивільне товариство (*spółka cywilna*) – тип договору про спільну діяльність, відповідно до якого сторони об'єднують свої вклади та спільно діють з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети. Укладення договору цивільного товариства не передбачає створення юридичної особи;

- явне товариство (spółka jawna) – тип господарського товариства, у якому за зобов'язаннями товариства несуть відповідальність його учасники усім своїм майном;
- партнерське товариство (spółka partnerska) – спеціально створений законодавцем тип товариства, засновники якого (партнери) є професіоналами у певній галузі, вони здійснюють господарську діяльність шляхом надання професійних послуг;
- командитне або командитно-акціонерне товариство (spółka komandytowa, komandytowo-akcyjna) – товариство, у якому особами, що відповідають за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, (komplementariusz) виступають адвокати [95].

Польський законодавець встановлює обмеження щодо виду діяльності господарських товариств, утворених адвокатами. Так, п. 2 ст. 4а Закону Республіки Польща “Про адвокатуру” [95] визначає, що предметом діяльності зазначених товариств є виключне надання правових послуг [94].

Існує ряд особливостей, у визначенні правового статусу адвоката в Україні та Польщі. Вітчизняний законодавець встановлює ряд формальних вимог до особи, котра має намір займатись адвокатською діяльністю. Зокрема, адвокатом може бути фізична особа, котра має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше 2 років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування, склала присягу адвоката та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [61]. Доцільно звернути увагу на нелогічність окремих положень законодавства стосовно проходження стажування після складення кваліфікаційного іспиту [96, с. 216]. Адже із змісту Програми складання кваліфікаційного іспиту рішення Ради адвокатів України від 01.06.2013 №153 випливає, що поряд із перевіркою теоретичної підготовки осіб, що складають кваліфікаційний іспит, значна увага приділяється також практичним знанням, пов'язаним із складанням

процесуальних документів. Тобто кандидат повинен опанувати не лише теоретичні знання, а й мати досвід у формулюванні процесуальних документів ще до початку стажування. Немає логічної послідовності між перевіркою практичних знань під час іспиту та подальшою необхідністю набуття практичного досвіду протягом стажування [96, с. 183].

Польський законодавець визначає ряд формальних та спеціальних вимог до особи адвоката. Зокрема, ст. 65 Закону “Про адвокатуру” [93] містить положення, відповідно до якого адвокатом може стати особа з повною вищою юридичною освітою, яка пройшла адвокатську аплікацію з ідеальним характером, котра своєю поведінкою гарантує належне виконання адвокатських зобов’язань. Таке деонтологічне положення є важливим для професійної діяльності адвокатів, котра характеризується комунікативними зв’язками із іншими людьми. Тобто будь-яку діяльність адвокат здійснює не просто від свого імені, а від імені та в інтересах конкретного клієнта [94].

Адвокатська аплікація – це система спеціальних теоретичних та практичних навчальних заходів, котрі впроваджують для осіб, що готуються до складення адвокатського іспиту. Умовою зарахування до адвокатської аплікації є позитивне складення вступного аплікантського іспиту, що проводиться Міністерством юстиції Польщі. Аплікант протягом трьох років навчається та паралельно проходить стажування у адвоката, призначеного рішенням окружної адвокатської ради [61]. Керівником стажування може бути особа з п’ятирічним досвідом адвокатської діяльності (у виняткових випадках за дозволом голови окружної адвокатської ради – із трирічним досвідом), котра не має дисциплінарних правопорушень. Проходження адвокатської аплікації завершується складенням кваліфікаційного іспиту, за результатами якого особа отримує право на зайняття адвокатською діяльністю [97, с. 243].

Наведений порядок отримання права на здійснення адвокатської діяльності у Республіці Польща, на нашу думку, є більш логічним. Адже

проходження адвокатської аплікації тотожне проходженню стажування, має на меті вдосконалити теоретичні і практичні навички особи, котра хоче займатись адвокатською діяльністю, підготувати таку особу до складення кваліфікаційного іспиту [96, с. 186].

Аналізуючи положення українського та польського законодавства про адвокатуру, варто звернути увагу також на норми, що регулюють питання страхування цивільно-правової відповідальності адвоката. Так, у Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 01.10.1988 р. передбачено, що юристи повинні страхувати цивільно-правову відповідальність їх професійної діяльності в раціональній мірі, враховуючи характер та ступінь ризику. Положення ж Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13] не передбачають обов’язковості страхування цивільно-правової відповідальності адвокатів, яке здебільшого здійснюється на добровільних засадах, а на практиці доволі рідко реалізовується. У Законі Польщі “Про адвокатуру” [93] страхування цивільно-правової відповідальності адвоката є обов’язком, що здійснюється протягом тридцяти днів, починаючи з дня надання йому права на зайняття адвокатською діяльністю і не пізніше дня, що передує дню фактичного здійснення адвокатської діяльності. У випадку невиконання цього обов’язку до адвоката застосовують заходи дисциплінарної відповідальності [94, с. 257].

Основною відмінністю у структурі органів адвокатського самоврядування є те, що відповідно до Закону Польщі “Про адвокатуру” [93] утворюються спеціальні органи – ревізійні комісії та центральні групи інспекторів, функцією яких є здійснення контролю за діяльністю адвокатських об’єднань та адвокатів, що здійснюють свою діяльність у інших організаційних формах [82]. Така система контролю не відома українському законодавству, вона спрямована на ретельну перевірку законності діяльності адвокатів та має на меті покращити якісний рівень адвокатської діяльності, своєчасно виявляти та запобігати

правопорушенням. Що стосується дисциплінарної відповідальності, то у Польщі передбачена більша кількість її видів. Відмінним є і порядок накладення дисциплінарної відповідальності [62, с. 22]. За порушення законодавства про адвокатуру, вчинення діяння, що суперечить нормам адвокатської етики та професійним обов'язкам, адвокат Республіки Польща може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом трьох років з моменту вчинення правопорушення, адвокат України – лише протягом 1 року [97].

На підставі проведеного аналізу положень чинного законодавства України та Польщі про адвокатську діяльність доходимо наступного висновку: доцільним видається закріплення у законодавстві Польщі деонтологічного принципу підбору адвоката, що визначає важливість його характеру, поведінки, якою він характеризувався до подання клопотання про отримання права на зайняття адвокатською діяльністю [62, с.22]. Існування в Україні великих адвокатських об'єднань у регіонах (колегій), до складу яких входять усі адвокати певного регіону, можуть спричинити виникнення конфліктів інтересів або неможливість укладення договору про надання правової допомоги. Позитивним є досвід Польщі у правовому регулюванні проходження стажування особи, котра ще не склала кваліфікаційний іспит [97].

Запровадження у вітчизняному законодавстві норм про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності адвоката, аналогічно законодавству Польщі, слугувало б надійною гарантією захисту прав адвоката під час здійснення ним професійної діяльності. Більш жорстким є польське регулювання діяльності органів адвокатського самоврядування та дисциплінарної відповідальності [62, с. 23]. Діяльність спеціальних контролюючих органів: ревізійних комісій та центральної групи інспекторів покликана забезпечити високу якість надання адвокатських послуг шляхом здійснення її контролю. У порівнянні із Україною у законодавстві Польщі встановлена більша кількість заходів дисциплінарної відповідальності, що

застосовуються до адвокатів, а процедура їх накладення є значно жорсткішою. Вітчизняному законодавцю слід звернути увагу на ключові проблеми чинного законодавства про адвокатську діяльність, здійснити його удосконалення шляхом адаптування до загальноєвропейських положень [97]. Адже лише за умов належного функціонування інституту адвокатури можливим є максимальний розвиток демократії та верховенства права, що, у свою чергу, є головним із критеріїв набуття Україною членства в Європейському Союзі [63].

3.3. Стратегія розвитку адвокатської діяльності в Україні

“Будь-які закони, які приймаються для суспільного блага, повинні бути продуманими та ефективними. Якщо ж вони не будуть правильно прописані, від них не буде блага будь-якій державі” (Кардинал Рішельє). Перш ніж говорити про те, які зміни на законодавчому рівні мають відбутися щодо функціонування вітчизняної адвокатури, потрібно визначитися з головними проблемами і пріоритетними напрямками її поступу. І в підсумку - з тим, якою ми хочемо бачити адвокатуру завтра. Адвокатура, як правозахисний інститут, має бути аполітичною, справді незалежною і самоврядною. Там, де є адвокатура, не повинно бути політики. Завданням адвокатури є захист усіх громадян, незалежно від їхніх політичних поглядів та інших особистих переконань [88, с. 367]. Як казали в радянські часи: жити в суспільстві і бути вільним від суспільства неможливо, - то процеси, які відбуваються в державі, безперечно, накладають свій відбиток і на стан справ в адвокатурі. Якщо не враховувати це - значить вводити себе в оману. Натомість, потрібно усвідомлювати, що реформа адвокатури є невіддільним компонентом реформи усієї держави у напрямку євроінтеграції. З погляду європейських стандартів побудова будь-якого сильного демократичного суспільства неможлива без ефективної правової системи України. А реалізація цих завдань не припускає жодних втручань у діяльність адвокатури, зокрема з боку держави [80]. Отже тільки якщо адвокатура буде справді незалежною та самоврядною, вона зможе повноцінно реалізуватися як ефективний конституційний правозахисний інститут. Тому треба на законодавчому рівні чітко визначити гарантії адвокатської незалежності, механізми її реалізації, прозору та демократичну процедуру формування системи органів адвокатського самоврядування. Без втілення базових принципів незалежності та самоврядності адвокатури неможливо побудувати решту основних засад її функціонування. Без

гарантування домінуючих і визначальних принципів, решта похідних принципів - позбавлені фундаменту [81].

Ні в кого не викликає сумніву, що стан правової системи в нашій країні далекий від ідеального, а регулювання правовідносин у сфері правової допомоги, захисту прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб можна вважати критично недосконалим. Проте врегулювати ці складні правові механізми в якомусь одному законі надзвичайно важко з огляду на їхній динамізм та притаманну адвокатській діяльності гнучкість [64, с. 389]. Ця гнучкість є похідною постійних змін законодавства в усіх галузях права, до яких адвокатам доводиться пристосовуватися, оскільки адвокати надають правову допомогу в найрізноманітніших спорах та по різних юридичних проблемах своїх клієнтів в усій безкрайній різноманітності життя з усією його непередбачуваністю [79, с. 126].

Цілком зрозумілим є бажання політичного керівництва нашої держави провести системні, комплексні реформи всієї правової системи України та наблизити її до європейських правових стандартів. Але чи не зводиться воно зараз до простого запозичення норм права без врахування потенціалу рецепції цих норм в суспільно-політичних реаліях сучасної України? [65, с. 231] Аби будувати щось міцне і вартісне, слід спершу пересвідчитися що підмурівок достатньо міцний. А для реформування системи адвокатури на Україні цей підмурівок складає незалежність адвокатури від держави, яка унеможливить будь-який вплив на неї з метою використання у політичних цілях, маніпулювання в кримінальному судочинстві, рейдерстві й інших подібних намірах [74, с. 31]. Захист професійних прав адвокатів, розширення компетенції адвокатів, яке називають введенням адвокатської монополії, розв'язання соціальних та пенсійних питань, оподаткування тощо – це важливі питання діяльності адвокатської корпорації, які можуть бути розв'язані в подальшому за умови її реальної конституційно визначеної незалежності. В цьому контексті

останній висновок Конституційного суду стосовно реформи системи правосуддя для адвокатів нарешті намітив перспективи позитивного характеру: вперше гарантії ефективного функціонування адвокатури можуть бути закріплені на конституційному рівні. Про це треба сказати як про очевидне досягнення вітчизняного законотворення [84, с. 54].

Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [13], потрібно зазначити, також привносить цілу низку обнадійливих позитивних змін. Але в частині запропонованої моделі формування органів адвокатського самоврядування не витримує жодної критики, оскільки ця запропонована модель і виборчі механізми, на наше переконання, є непослідовними, недалекоглядними та концептуально недемократичними. Зокрема, сумнівними бачаться деякі зміни у системоутворюючому з погляду адвокатської демократії Розділі VII “Адвокатське самоврядування”. Приміром у ч. 3 ст. 43 пропонується визначити: “Адвокат не може бути головою, заступником або членом органу адвокатського самоврядування більше двох строків підряд” [66, с. 466]. Цей пункт є неприхований виклик традиціям адвокатури, і відходом від принципу демократії, створює штучні перепони для обрання в органи адвокатського самоврядування досвідчених, дійсно достойних, високоморальних та високопрофесійних адвокатів, і як наслідок, - носить шкідливий характер для ефективного функціонування адвокатського самоврядування [76, с. 251].

Якщо адвокати хочуть обрати тих чи інших авторитетних правозахисників в органи адвокатського самоврядування, це їхнє право як членів адвокатської спільноти. Закон не має обмежувати їх у цьому і за необхідності ради адвокатів можуть самостійно прийняти обмеження, які вважатимуть доцільними. Інше питання, що можливо, хоча це має стати предметом дискусії, треба передбачити певну ротацію виборних посад, але вона не повинна залежати від законодавчо продиктованих державою критеріїв, а відповідати інтересам адвокатського співтовариства [66, с. 446]. Те, що одна і та

сама особа не може бути обраною головою чи заступником голови у всіх органах адвокатського самоврядування більш ніж два строки поспіль, просто виключає із вищих ешелонів самоврядування авторитетних і досвідчених адвокатів, позбавляє адвокатуру кадрів, спроможних внести вагомий вклад у її розвиток [75, с. 29].

Норму ч. 3 ст. 43 Закону [13] доречно викласти в такій редакції: “Адвокат не може бути обраний на одну і ту саму посаду в органи адвокатського самоврядування більше двох строків підряд”. Таким чином можна уникнути “насаджування” одних і тих самих посад одними й тими самими особами, але не втратимо через штучні обмеження найкращих, найавторитетніших та найбільш випробуваних часом членів адвокатської спільноти України [67, с. 449]. Такі втрати не відповідатимуть базовим принципам демократизму та європейському баченню цих принципів, визначенню моделі побудови адвокатського самоврядування на засадах справжньої незалежності. “Асоціації адвокатів чи інші професійні асоціації правників мають бути самоврядними організаціями, незалежними від держави та громадськості” (Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи Rec (2000) 21, п. 2 Принципу V) [78, с. 23].

Також норми чч. 5-6 ст. 47 встановлюють вкрай недемократичний та складний механізм обрання в органи адвокатського самоврядування, який неодмінно спричинить негативні наслідки. Передбачається відсутність процедури висунення кандидатур на ту чи іншу виборну посаду Конференцією адвокатів регіону. Натомість, вводиться самовисування не пізніше, ніж за 7 днів до конференції з поданням документів до відповідних Рад, причому в абсолютно не демократичний бюрократичний спосіб: від адвокатів, відомості про яких і так містяться в Єдиному реєстрі адвокатів України, вимагатимуть сім документів, серед яких, наприклад, довідку медичної установи про стан здоров'я кандидата та ще й з висновком про його придатність до роботи на відповідній посаді [75, с. 10]. Поставимо собі запитання: кому потрібен такий

складний та неефективний механізм, і чи більше скажуть різні довідки про особу, ніж авторитет цієї особи в адвокатському колективі та довіра колег?

Хто і за якими критеріями спроможний на підставі довідок визначити придатний чи непридатний той чи інший адвокат обіймати посаду, наприклад, голови КДКА? [68, с. 509] По суті за своєю логікою розуміння виборчого процесу у ст. 47 запозичена модель виборів у депутати місцевих рад, причому в найгіршому її трактуванні. Аналогія тут матиме своїм наслідком породження маси правових колізій, які призведуть до численних судових спорів, результатом чого буде ймовірний “параліч” на довготривалий термін всієї роботи адвокатського самоврядування [84, с. 54]. Приміром передбачається, що відповідна Рада адвокатів не має права відмовити у прийнятті документів з інших підстав, ніж закінчення строку їх подання за 24 годин останнього дня. Можна абстрагуватись і піти за логікою можливого розвитку подій. Певна особа не подала якогось документу, припустимо медичної довідки, або подала не тієї форми медичну довідку, або припустилася ще якоїсь формальної помилки. Її обирають до якогось органу адвокатського самоврядування на ту чи іншу посаду [79, с. 14].

Механізму відмовити їй в обранні за означеним рейтинговим принципом не передбачено жодного, і ця правова колізія своїм наслідком матиме породження маси судових спорів, предметом яких буде оскарження обрання за ознаками недотримання форми. До речі, якщо йти такою логікою обрання органів адвокатського самоврядування, то необхідно створювати при відповідних Радах адвокатів свого роду виборчі комісії, які будуть займатися виключно цим процесом [69, с. 208]. Це вимагатиме на законодавчому рівні закріпити механізми відмови в прийнятті документів для участі у виборах в органи адвокатського самоврядування, чітко окреслити повноваження Рад адвокатів в цьому питанні, терміни оскарження цих рішень про відмову і інші «виборчі» норми. Правовий аналіз низки положень запропонованого

Законопроекту, зокрема в частині обрання органів адвокатського самоврядування, показує, що він може спричинити масу правових колізій, які призведуть до безкінечних довготривалих судових спорів, у яких загрузне і втратить дієздатність адвокатське самоврядування [79, с. 14].

Необхідно зазначити, що критики не витримують і деякі інші положення цього Законопроекту, які стосуються адвокатського самоврядування. Зокрема, дивує скорочений термін обрання голів та членів Рад та КДКА - два роки. Уявімо чим будуть ці два роки для новообраних: рік судових спорів, рік підготовки вже до наступних виборів і «занурення» в механізми роботи органів адвокатського самоврядування. Візьмемо аналогію з депутатами місцевих рад, якщо вже пропонується по суті багато в чому тотожна модель виборів. Вони обираються на п'ять років і це є цілком логічно, адже такий термін є достатнім для реального напрацювання результатів. Може такий термін варто встановити щодо органів адвокатського самоврядування? [89, с. 9]

Тепер щодо форми голосування. Слід віддати вибір форми на розсуд Конференцій і З'їзду адвокатів, аби ці органи визначалися з формою голосування – відкритим чи таємним рейтинговим голосуванням обирати достойних, адже Конференції і З'їзд адвокатів є найвищими органами адвокатського самоврядування, сама природа якого передбачає самовизначення, ініціативу і відповідальність [69, с. 137]. Не можна розвивати адвокатське самоврядування, яке в нас перебуває в стані становлення, не залишивши йому самостійності навіть у таких технічних питаннях, як форма голосування. Серед усіх новел встановлення демократичних принципів формування органів адвокатського самоврядування та механізмів виборності до них вважаю такими, що мають першорядну важливість, адже ефективність виборних органів залежить від них напряду [74, с. 32]. А врешті від них залежить майбутнє адвокатського самоврядування і адвокатури як такої. Реформувати систему адвокатури в Україні дійсно потрібно, але зважено, із врахуванням того, що

реформа повинна стати складовою комплексної фундаментальної реформи всієї правової системи, наближення її до європейських правових стандартів. Тому Законопроект у частині положень, що визначають принципи, процедуру та механізми обрання до органів адвокатського самоврядування зі встановленими в ньому термінами обрання, не є прогресивним, а навпаки є алогічним та концептуально недемократичними. Як наслідок, в цій частині проект не спрямований на поліпшення стану справ в українській адвокатурі та може генерувати конфлікти, що не властиві адвокатському середовищу [90, с. 23]. Також не можна оминати увагою відсутність у Законопроекті оновлених норм регулювання системи безоплатної правової допомоги. Це означає, що її вирішено залишити без змін. Навряд чи можна вважати таких підхід далекоглядним, не кажучи вже про те, що це явище випадає з суцільного комплексу реформ та прирікає їх на незавершеність. Саме існування незалежного і ефективного правозахисного інституту має базуватися на його незалежності та самоврядності. Натомість у формі БПД, по суті, створюється абсолютно підконтрольна органам влади державна адвокатура, яка в жодній з розвинених країн уже давно не існує [75, с. 36].

Адвокатура є єдиним правозахисним інститутом. Це положення має базисний концептуальний характер. Тому цілком логічно, що інститут безоплатної правової допомоги (який утворюють лише адвокати) має, навіть структурно, належати до системи адвокатури, тобто Національної асоціації адвокатів України. Нелогічним, абсурдним і навіть шкідливим для самого поняття незалежної адвокатури є те, що будь-які державні службовці, у тому числі від Мін'юсту, керують адвокатами (можуть давати прямі вказівки і мають власну систему примусу до їх виконання) [69, с. 153]. Належність безоплатної правової допомоги до однієї з функцій асоціації адвокатів в жодному разі не суперечить принципів державного фінансування, що підтверджує досвід багатьох країн світу. В Україні для втілення цього досвіду лише потрібно

встановити ефективні та дієві механізми контролю за використанням бюджетних коштів, затвердити рішеннями органів адвокатського самоврядування та узгодити із Міністерством юстиції прозору й зрозумілу систему документообігу [76, с. 378]. Тільки цілісна і неподільна адвокатура може посісти належне місце у правовій системі України, що цілком вкладається у доктринальне бачення функціонування цього конституційного правозахисного інституту.

Нікколо Макіавеллі свого часу сказав про реформи так: “Немає нічого складнішого, небезпечнішого й невизначенішого, аніж керувати введенням нового порядку речей, бо для кожного нововведення знайдуться відчайдушні противники, яким добре жилося по-старому, і мляві прихильники, які не впевнені, чи зможуть жити по-новому”. Робити справу законодавчого забезпечення реформування системи адвокатури ми маємо зважено й енергійно, через справді широку дискусію та рішучі дії, максимально об’єднавши зусилля всієї адвокатської спільноти, ясно розуміючи, що настав час жити по-новому, і прийнявши нову парадигму беззастережно [81].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідивши особливості правового регулювання та організації адвокатури, зважаючи на викладене вище, можемо підсумувати наступне.

1. Згідно Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", адвокатура є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземців, осіб без громадянства, юридичних осіб, надавати їм різноманітну юридичну допомогу. Таке визначення поняття адвокатури як правового інституту є значним кроком у напрямку визнання адвокатури як громадського об'єднання, адже до цього часу в законодавстві не робилося акцентування на цю важливу ознаку юридичної природи адвокатури.

2. З метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів і вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні функціонує адвокатське самоврядування. Адвокатське самоврядування є визначена нормативно-правовими актами система органів, метою діяльності яких є забезпечення високого професійного рівня правової допомоги, що надається адвокатами в Україні, та реалізація правових гарантій адвокатської діяльності. Адвокатське самоврядування ґрунтується на принципах виборності, гласності, обов'язковості до виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката.

3. Роль єдиного незалежного професійного правозахисного інституту, який покликаний захищати права та свободи, представляти законні інтереси особи в державних владних структурах на закріплених Законом України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", принципах верховенства закону,

незалежності, демократизму, гуманізму та конфіденційності, реалізується адвокатурою в складній системі правовідносин. Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки; водночас специфіка, комплексний характер обов'язків, що лежать на адвокатурі, обумовлюють необхідність збалансування служіння адвоката інтересам окремого клієнта з інтересами суспільства в цілому, дотриманням принципів законності і верховенства права.

4. Усе коло нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини в досліджуваній сфері, умовно можна поділити на дві групи. До першої слід віднести міжнародні законодавчі акти, оскільки відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України; останнє, у свою чергу, є другою групою. Правове регулювання адвокатури здійснюється лише законодавчими актами. З цього можна зробити висновок, що ніяка нормотворча активність повноважних державних органів не може впливати на встановлені законами і лише законами регуляторні засади щодо адвокатської діяльності.

5. Роблячи висновок про перспективи розвитку адвокатури в Україні, слід звернути увагу на необхідність інституційного підходу до її подальших реформ, який передбачає врахування наступних аспектів:

- передумови реформування адвокатури;
- принципи реформування адвокатури;
- основні напрямки реформування адвокатури;
- завдання реформування адвокатури.

Інституційний розвиток можна назвати одним із головних принципів подальшого реформування української адвокатури, серед яких також слід виділити:

- єдність адвокатських об'єднань у рамках всієї держави;

- організацію взаємовідносин з органами державної влади на основі партнерства;
- реформування інституту адвокатури в рамках вже існуючих міжнародних принципів і стандартів як в галузі надання юридичної допомоги так і в області адвокатської діяльності і т.д.

6. Захист прав і законних інтересів громадян і організацій забезпечує функціонування дієздатного інституту адвокатури з чітко визначеним статусом адвоката, адвокатських об'єднань і адвокатської діяльності. Діяльність адвокатури ґрунтується на нормах Конституції, де у ст. 59 передбачено, що кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах діє адвокатура.

7. Фізична особа, яка здійснює незалежну адвокатську діяльність, не може бути підприємцем у межах такої адвокатської діяльності. При цьому чинним законодавством не заборонено фізичній особі, яка здійснює незалежну адвокатську діяльність, бути підприємцем та здійснювати іншу (іншу від адвокатської) підприємницьку діяльність, не заборонену законом. Взяттю на облік або реєстрації в територіальних органах Міндоходів України підлягають усі платники податків. Якщо фізична особа, яка провадить незалежну адвокатську діяльність, одночасно здійснює підприємницьку діяльність на загальній системі оподаткування, така особа веде Книгу обліку доходів і витрат, в якій відображає отримані доходи та понесені протягом року витрати від здійснення обох видів діяльності. За результатами звітного року зазначена особа подає одну податкову декларацію про майновий стан і доходи у строки, передбачені для фізичних осіб — підприємців (протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) року).

8. Міжнародні стандарти професійної діяльності юриста - це загальні деонтологічні вимоги (норми і принципи), що ставляться до юриста - судді, адвоката й інших фахівців у галузі права, незалежно від державних кордонів їхньої професійної діяльності з метою гуманізації суспільних відносин, утвердження законності та правопорядку в кожній країні світу. Деонтологічні норми і принципи, визнані як міжнародні стандарти, гарантують належне виконання юристами їхніх функцій, що створює необхідні умови для життєдіяльності суспільства. Можна продовжити перерахування деонтологічних вимог, що мають міжнародний характер, однак їхнє спільне джерело - в головному принципі - дотриманні основних прав людини.

9. Порівнюючи діяльність системи адвокатури України та Польщі, першою істотною відмінністю, на яку варто звернути увагу, є залежність органів адвокатури від органів державної влади. Так, законодавство України визначає адвокатуру як недержавний самоврядний інститут, що самостійно вирішує питання її організації і діяльності. Наведене свідчить про незалежність адвокатури від органів державної влади. Законодавство Польщі, навпаки, визначає певну залежність адвокатури від органів юстиції. Другою суттєвою відмінністю адвокатської діяльності у Польщі та в Україні є організаційно-правова форми її здійснення. Також існує ряд особливостей, у визначенні правового статусу адвоката в Україні та Польщі.

10. Адвокатура, як правозахисний інститут, має бути аполітичною, справді незалежною і самоврядною. Там, де є адвокатура, не повинно бути політики. Завданням адвокатури є захист усіх громадян, незалежно від їхніх політичних поглядів та інших особистих переконань. З погляду європейських стандартів побудова будь-якого сильного демократичного суспільства неможлива без ефективної правової системи України. А реалізація цих завдань не припускає жодних втручань у діяльність адвокатури, зокрема з боку держави. Тому треба на законодавчому рівні чітко визначити гарантії адвокатської

незалежності, механізми її реалізації, прозору та демократичну процедуру формування системи органів адвокатського самоврядування. Без втілення базових принципів незалежності та самоврядності адвокатури неможливо побудувати решту основних засад її функціонування. Без гарантування домінуючих і визначальних принципів, решта похідних принципів - позбавлені фундаменту.

До **пропозицій** викладених у роботі слід віднести такі:

- внести зміни до чинного законодавства у сфера правового регулювання адвокатури, зокрема у ч.1 ст. 6 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”: “Адвокатом може бути фізична особа, яка: 1) має вищу юридичну освіту; 2) володіє державною мовою; 3) має стаж роботи в галузі права не менше двох років після здобуття вищої юридичної освіти.”; та до ч. 3 ст. 6 цього ж Закону: “Для цілей цієї статті: 1) вища юридична освіта - другий (магістерський) рівень вищої юридичної освіти, здобутий в Україні, а також вища юридична освіта відповідного рівня, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку”;

- повніше розширити ч. 1 ст. 9 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” та внести доповнення по суті: “Кваліфікаційний іспит полягає у перевірці рівня професійної підготовки особи, яка виявила намір стати адвокатом, зокрема володіння необхідними теоретичними знаннями у сфері права, знанням Правил адвокатської етики, практичними навичками, необхідними для здійснення адвокатської діяльності, а також особистих та моральних якостей такої особи”;

- редагувати ч. 1 ст. 15 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” таким чином: “Адвокатське об’єднання є юридичною особою, створеною шляхом об’єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту”. Крім цього додати до цієї ж статті два підпункти з таким змістом: “Адвокатське об’єднання зобов’язане забезпечити дотримання

професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності”, та “Адвокатське об’єднання несе відповідальність за якість правової допомоги та будь-яких інших послуг, які надаються клієнтам в рамках здійснення адвокатської діяльності учасниками адвокатського об’єднання, дотримання ними Правил адвокатської етики та вимог цього Закону”;

- доповнити зміст п. 1 ст. 19 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” додавши до нього три підпункти з таким формулюванням: “Видами адвокатської діяльності є: 9) надання інформації, консультацій і роз’яснень з питань медіації, забезпечення правового супроводу, участь в організації та проведенні процедури медіації; 10) фідуціарна діяльність; 11) діяльність ескроу-агента” та додати ще одну частину, в якій зазначити, що “Представництво інтересів фізичних та юридичних осіб у судах мають право здійснювати виключно адвокати, крім випадків, передбачених законом”;

Відтак, підсумовуючи, можна відзначити, що діяльність адвокатури регулюється Конституцією України, зазначеним та іншими законами України, статутами об’єднань адвокатів і здійснюється на принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму і конфіденційності. Адвокатська діяльність в Україні має бути особливим, спеціально уповноваженим недержавним професійним інститутом у системі прав і гарантій, що виступає на стороні особи тим юридичним механізмом, який сприяє зміцненню законності. Ураховуючи інтеграцію норм міжнародного права, зокрема європейського, до українського законодавства, пропозиції щодо зміни чинного національного законодавчого поля в регулюванні діяльності адвокатів та норми законопроектів у цій галузі повинні бути впроваджені з урахуванням сучасних реалій, міжнародних стандартів адвокатської професії, досвіду європейських адвокатів у сфері надання правової допомоги та захисту прав і свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від 17.12.1979 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282
2. Хартія основних принципів європейської юридичної професії прийнята Радою адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи (The Council of Bars and Law Societies of Europe) 25.11.2006 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://tomorrowlawyer.org/wpcontent/uploads/2017/03/Хартія.pdf>
3. Загальний кодекс правил для адвокатів країн європейського співтовариства від 01.10.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_343
4. Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної Асоціації юристів, прийняті на конференції МАЮ у м. Нью-Йорку від 09.1990 р. // Юстиція. 1991. - № 23 -24. - Ст. 19-20.
5. Конституція України від 28.06.1996 р., // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30 - Ст. 141.
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 08.10.2004 // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 40. - Ст.492.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 // Відомості Верховної Ради України. - 2013.- № 9-10, № 11-13. - Ст. 88.
8. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 6. - Ст.56.
9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 // Відомості Верховної Ради України. - 2011. - № 13-14, № 15-16, № 17. - Ст. 112.

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 // Відомості Верховної Ради України. - 1984. - Додаток до № 51. - Ст. 1122.
11. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 // Відомості Верховної Ради України. - 2005. - № 35-36, № 37. - Ст. 446.
12. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 3-4. - Ст. 21.
13. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
14. Про адвокатуру : Закон України від 19.11.1992 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12>
15. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>
16. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02.06.2016 // Вісник Верховної Ради України. - 2016. - № 31. - Ст. 545.
17. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 // Вісник Верховної Ради України. - 2014 - № 49. - Ст. 2056.
18. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 31-32. - Ст. 263.
19. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 // Відомості Верховної Ради України. - 2011. - № 32. - Ст. 314.
20. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 22.12.2011 // Відомості Верховної Ради України. - 2012. - № 32-33. - Ст. 413. - Стр. 32.
21. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до

- Конвенції : Закон України від 17.07.1997 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 29. – Ст. 11.
22. Правила адвокатської етики від 1.10.1999 // Вища кваліфікаційна комісія адвокатури при Кабінеті Міністрів України. – К., 2009. – Ст.44.
23. Основні положення про роль адвокатів від 01.08.1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_835
24. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>
25. Положення про внески на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування від 16.02.2013 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/2014.07.0405pologennya-75.pdf>
26. Звернення Всеукраїнського адвокатського форуму щодо основних концептуальних засад реформування адвокатури України від 18.09.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vkka.gov.ua/index.php?page=news&id=67>
27. Програма складення кваліфікаційного іспиту від 01.06.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rado.inf.ua/wp-content/downloadpdf/2.pdf>
28. Адвокатура в Україні // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2016. – № 1. – С. 50–85.

29. Адвокатура України : навч. посіб. / В. К. Шкарлупа та ін. ; ред. В. К. Шкарупа. - К. : Знання, 2016. - С. 398.
30. Адвокатура України: Навчальний посібник. / В.К. Шкарупа, О.В. Філонов, А.М. Гитов, Ю.Я. Кінаш; За ред. В.К. Шкарупи. - К. : Знання, 2015. - С. 398.
31. Адвокатура в Україні : Збірник офіційних нормативних актів / Спілка адвокатів України; К. : Юрінком Інтер, 2017. - С. 205.
32. Адвокатура України : правове регулювання і судова практика : Практичний посібник для адвоката. - К. : Ін Юре, 2015. - С. 767.
33. Адвокатура України : навч. посіб. для студ. / уклад.: О. С. Котуха; Укоопспілка, Львів. комерц. акад. - Л., 2016. - С. 303.
34. Адвокатура України : навч. посіб. / уклад.: Ждан М. Д. [та ін.]. - Х. : Перлина, 2016. - С. 123.
35. Бакаянова Н. М. Практичні та теоретичні питання визначення повноважень органів адвокатського самоврядування / Н. М. Бакаянова // Актуальні проблеми політики. – 2015. – Вип. 49. – С. 271–274.
36. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : Спец. вип. 12.00.2010. - О. : Судоустрій; Прокуратура, 2017 р.
37. Бірюкова А. М. Адвокатура – інститут правової системи? / А. М. Бірюкова // Адвокат. – 2016. – № 3. – С. 12–15.
38. Борзих Н.В. Адвокат як суб'єкт захисту та його повноваження / Н.В. Борзих // Вісник Донецького університету. Серія В "Економіка і право". - 2015. - № 2,- С. 445-455.
39. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – Адвокатура в Україні. – Київ : Юрінком. – № 1. – 2015. – С. 112.
40. Варфоломеева Т. В. Науково-практичний коментар до Закону України “Про адвокатуру і адвокатську діяльність”. Законодавство про адвокатуру

- та адвокатську діяльність : зб. нормат. актів ; комент. / Т.В.Варфоломеева, С. В. Гончаренко. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 432.
41. Варфоломеева Т.В. Сучасне і майбутнє української адвокатури. Закон і бізнес. – 2017. 20 березня. – № 12; 27 березня. – № 13; 3 квітня. – № 14.
 42. Вільний вибір захисника своїх прав: (проблеми офіційної інтерпретації статті 59 Конституції України) / П. М. Рабінович [та ін.] // Право України. - 2015. - № 3/4. - С. 376-384.
 43. Вільчик Т.Б. Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні : монографія // Т.Б. Вільчик. – Харків: Право, 2015. – С. 400
 44. Вільчик Т.Б. Адвокатура у системі судочинства / Т.Б. Вільчик // Судова влада : монографія // І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, І. В. Назаров та ін. – Харків: Право, 2015. – С. 707-744.
 45. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: автореф. дис д-ра наук : 12.00.2010 р. / Т.Б. Вільчик; наук. Конс. І.Є. Марочкін; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків, 2016. - С. 40.
 46. Галушко Ю. Важливий інститут захисту прав громадян: [Адвокатура] // Право України. – 2016. – № 5. – С. 46-48 (95 ст.).
 47. Гловацький І. Ю. Етнічні норми професійної діяльності адвокатів // Правова держава. Міжвідомчий збірник наукових праць. Вип. 13 / АН України: інститут держави і права ім. М. В. Корецького. – К., 2016. – С. 506–522.
 48. Глотов М. Відкритість роботи – запорука довіри / М. Глотов // Юридичний вісник України. – 5-11.10.2016 р. – №40 (953). – [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://glotov.wordpress.com/2013/10/07/%D0%B2%>

49. Головань І. В. До питання про поняття адвокатської діяльності / І. В. Головань // Адвокат. – 2017. – № 1 (136). – С. 12– 16.
50. Гошовський В. Реформа української адвокатури: проектів більшає, та чи буде прийнятий хоча б один? / В. Гошовський // Правовий тиждень. – № 26 (204). – 2015. – С. 43.
51. Ефіменко О.В., К.В. Манжул. Основи галузевого законодавства. – Кіровоград. – 2017. – С. 305
52. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2013. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/zmist.htm
53. Зейкан Я.П. Адвокатські проблеми і Закон "Про адвокатуру" / Я.П. Зейкан // Адвокат. – 2016. – № 06. — С. 22-23.
54. Івашков І. Реально забезпечити право на захист / І. Івашков // Право України. – 2017. - № 6. – с. 84-86.
55. Історія адвокатури України / За ред. Т.В.Варфоломєєвої, О.Д.Святоцького. К., 2016. - С. 145.
56. Історія адвокатури України (2-ге видання): / Редкол.: В. В. Медведчук (голова) та ін. – К. : Видавництво “СДМ – Студіо”, 2017. – С. 286.
57. Камінський В. Кого захищають адвокати: [Функції і права адвокатури] // Юрид. вісн. України. – 2016. – 5-11 лют. – С. 4 (15 ст.).
58. Коваль М.М. Адвокатура у системі оподаткування України // Адвокат. – 2015. – № 3.
59. Компанейцев С. Особистість адвоката: деонтологічний підхід / С. Компанейцев // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 3. – С. 135–137.
60. Логінова С. Адвокатська таємниця через призму судово-правової реформи. // Право України. – 2015. – № 2. – С. 94-97 (623 ст.).

61. Меліхова О. В. Адвокатура в Україні : Навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни / О. В. Меліхова ; Київський національний економічний ун-т. - К. : КНЕУ, 2016. - С. 90.
62. Молдован А. В. Адвокатура України: навч. посіб. / А. В. Молдован, Т. М. Тилик. - К. : Алерта, 2016. - С. 254.
63. Науково-практичний коментар до закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність". Законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність. -К. : Юрінком Інтер, 2016. - С. 430.
64. Науково-практичний коментар кримінально-процесуального кодексу України. - К. : Юрінком інтер. - 2015. - С. 307.
65. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. // Михеєнко М.М., Шибіко В.П., Дубінський А.Я. / К., 2016. - С. 340.
66. Нікогосян Людмила Варданівна Реалізація світових стандартів адвокатури в українській практиці // Адвокатура: минуле та сучасність. Матеріали II Міжнародної наукової конференції молодих вчених, аспірантів та студентів. — Одеса, 2015. — С. 576.
67. Павліченко О.В. Для професії адвоката, крім досконалого знання права, необхідно мати відповідну сукупність індивідуальних психологічних особливостей // Національні лідери України / Упорядник В.В.Болгов. / О.В. Павліченко – К.:Інститут біографічних досліджень. – 2016. – С. 259.
68. Павчук І. С. Адвокатура України : навч. посіб. / І. С. Павчук, С. І. Нежурбіда ; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. - Чернівці : Рута, 2015. - С. 43.
69. Рафальська І.В. Питання реформування існуючої системи адвокатури в Україні є на сьогодні нагальним, невідкладним, як невідкладним є питання реформування судової системи, системи правоохоронних

- органів / І.В. Рафальська // Юридичний журнал. – К. : Юстініан. – 2016. – № 11. – С. 58.
70. Рафальська І. Оформлюємось по-новому / І. Рафальська // Український адвокат. – 2015 – № 9. – С. 53–55.
71. Свиридов Б. Реформа адвокатури: народження в муках / Б. Свиридов // Правовий тиждень. – № 27(100). – 2015. – С. 35.
72. Святоцька В. Адвокатура в Україні крізь призму загальних принципів організації та діяльності адвокатури у державах ЄС / В. Святоцька // Право України. – 2016. – № 1–2. – С. 375–379.
73. Святоцький О.Д., Миккенко М.М., Адвокатура України. Навчальний посібник для студентів юридичних вищих навчальних закладів і факультетів – 2016. - С. 378 – 380 (450 ст.).
74. Святоцький О.Д. Адвокатура в юридичному механізмі захисту прав громадян (історико-правове дослідження) : Дис. д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Святоцький Олександр Дмитрович ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2017. - С. 281.
75. Семенюк У.Я. Професійні дилеми, принципи та цінності в адвокатській діяльності / У.Я. Семенюк // Часопис Київського університету права. 2016, - № 2. - С. 66-68.
76. Скаун О. Ф. Теория государства и права : учебник / О. Ф. Скаун. – Харьков : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2009. – С. 704.
77. Скрябін О.М. Психологічні особливості організаторської діяльності адвоката / О.М. Скрябін // Вісник національного університету юридичної науки – Запоріжжя, 2015. - № 1-с. 36-41.
78. Сливка С. С. Юридична деонтологія: Підручник / С. Сливка. – Вид. 3-тє, перероб. і доп. – К.: Атіка, 2016. – С. 296.

79. Слободяник Т.М. Деякі аспекти адаптації законодавства України про адвокатуру до Європейських стандартів / Т.М. Слободяник // Вісник КДПУ ім. Михайла Остроградського. Випуск 1/2017(48). – Ч. 1. – С. 8-10.
80. Сміх В. Правове становище адвоката під час забезпечення права особи на правову допомогу // Право України. — 2016. — № 10. — С. 60–83.
81. Таварткіладзе Н.М. Етичні основи діяльності адвоката-захисника. / Н.М. Таварткіладзе – Автореф. дис. канд. юрид.наук. – О.: Генеза, 2016. – С. 12.
82. Тацій Л.В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина : дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Тацій Лариса Василівна ; Академія правових наук України, Інститут держ. будівництва та місцевого самоврядування. - Х., 2016. - С. 176.
83. Тацій Л. Стандарти функціонування адвокатури в Україні / Л. Тацій // Вісник Академії правових наук України. – 2014. – № 3 (38). – С. 248–253.
84. Тубелець О. Окремі аспекти правового регулювання інституту стажування відповідно до законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність / О. Тубелець // Юридичний Вісник України. – 2014. – № 42. – С. 14–17.
85. Туманні перспективи української адвокатури // Правовий тиждень. – 2015. – № 26-27. – С. 21-24.
86. Фіолевський Д. П. Адвокатура: підручник / Д. П. Фіолевський. - 3-тє, випр. і доповн. - К.: Прав. єдність, 2016. - С. 622.
87. Фіолевський Д. П. Адвокатура : підручник / Д. П. Фіолевський. - К. : Алерта, 2017. - С. 431.
88. Штефан М. Й. Цивільний процес: Підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2016. - С. 696.
89. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К., 2016. – Т. 1: А-Г, С. 672.

90. Яновська О. Г. Адвокатура України : навч. посібник / О. Г. Яновська. - К.: Юрінком Інтер, 2016. - С. 280.
91. Яновська О. Г. Адвокатура та судова риторика : навч.-метод. посібник для самот. вивчення дисципліни / О. Г. Яновська ; - К. : КНЕУ, 2015. - С. 136.
92. Яновська О. Г. Адвокатура України : навч. посіб. / О. Г. Яновська. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – С. 280.
93. Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19820160124>
94. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19640160093>
95. Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20000941037>
96. Gawryluk M. Prawo o adwokaturze. Komentarz / M. Gawryluk. – Warszawa: LexisNexis, 2016. – 336 с.
97. Мłynarski Т. Obowiązkowe ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej adwokatów i radców prawnych / Т. Мłynarski // Monitor Ubezpieczeniowy. – 2017. – № 54. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rzu.gov.pl/publikacje/artykulypracownikowiwspolpracownikow/Tomasz_Mlynarski___Obowiazkowe_ubezpieczenia_odpowiedzialnosci_cywilnej_adwokatow_i_radcow_prawnych___Monitor_Ubezpiecze___21700